

Rebut: 2-X-2010
Acceptat: 10-XI-2010

REREFONS LINGÜÍSTIC I MÈDIC D'UN TEXT SOBRE L'EPIDÈMIA DE 1678 A ORIOLA (1: REREFONS LINGÜÍSTIC)

Brauli MONTROYA
Universitat d'Alacant
Institut d'Estudis Catalans

Francesc CREMADES
Universitat d'Alacant

1. INTRODUCCIÓ

La història lingüística d'Oriola inclou, com a capítol més destacat, la pèrdua de la llengua catalana, que, cap al final de l'edat moderna, és substituïda pel castellà, llengua pròpia de la població autòctona actual. El procés de desplaçament del català pel castellà és resultat del reemplaçament gradual de la població originària per població nouvinguda de la Corona de Castella. D'acord amb Millan (1976: 30), des de finals del segle XVI s'hi detecta immigració castellana. Aquesta població s'incrementa després de l'expulsió dels moriscos (1609), que causa desplaçaments interns de la ciutat al camp (dins el mateix terme oriolà) i nova recepció d'immigrants castellans, especialment de la propera Múrcia, on el tipus de conreus era igual perquè murcians i oriolans comparteixen la mateixa conca fluvial, la del Segura. A mitjan segle XVII, un nou desastre humà a Oriola provoca una nova vinguda de castellanoparlants. Ara és una epidèmia, ocorreguda el 1648, que deixa la població delmada. Segons les estimacions més elevades, hi van poder morir uns cinc milers de persones, cosa que suposava la meitat de la població de la ciutat aleshores. Aquestes contínues minves demogràfiques dels oriolans nadius podria haver-los deixat en minoria davant les corresponents rèpliques immigratòries, fenomen que es manifestaria més clarament a partir de la segona meitat del segle XVII.

Les repercussions lingüístiques d'aquests trasbalsos demogràfics es feien inevitables, fins i tot ja des dels anys 30 del Sis-cents, com demostren, entre d'altres evidències, les crides d'abast popular (Abad Merino 1994: 323; Millan 2008: 99-100). Les actes dels processos judicials celebrats a Oriola mostren una evolució similar: durant els dos primers decennis d'aquella centúria, en què en tenim amb una certa abundància, el català hi predomina en les cites literals que s'hi recullen. Entre els anys 20 i 40 aquesta font documental escasseja en notícies, però en els 50, en què reapareixen els diàlegs, el català hi

és ben present (Montoya 1986: 210-218). Els anys 1676, al Raval Roig, i 1684, al Raval de Sant Joan, o *Ravalet*, tenim datades les darreres cites de paraules en català entre oriolans (Montoya 2003: 16-17; 2008: 121-122). Probablement, la llengua autòctona de la ciutat hauria anat refugiant-se en aquests dos ravals extrems del nucli urbà. Mentrestant, el Raval de Sant Agustí, a l'altra banda del riu, hauria acollit més immigrants i la zona més cèntrica hauria viscut el reflex d'una altra castellanització, la de la classe nobiliària valenciana, en emulació de la viscuda des de mitjan del Cinc-cents pel mateix sector social al Cap i Casal del Regne. Com a prova d'aquest altre procés oriolà de substitució lingüística, tenim el canvi progressiu de llengua en la correspondència derivada dels representants de l'oligarquia local que residien fora de la ciutat entre els anys 20 i 40 del Sis-cents (Abad Merino 1994: 322; Millan 2008: 100-101).

En aquest context és on hem d'inscriure el rerefons lingüístic d'un text que arplega les declaracions d'experts sanitaris sobre una sospita d'epidèmia, la de 1678, que acabaria confirmant-se, si bé aquesta nova pesta no assoliria conseqüències demogràfiques tan greus com les que resultaren de la que havia ocorregut trenta anys abans (1648). Segons sembla, ara els morts no degueren superar el mig miler, motiu pel qual ja no hem de parlar de moviments demogràfics; més encara quan el focus des del qual s'havia irradiat el contagi procedia del Regne de Múrcia, graner poblacional de la comarca del Baix Segura en èpoques anteriors. Martínez Gomis (1982) ha estudiat monogràficament aquesta epidèmia a la ciutat d'Oriola i és qui ens ha permès un primer tast del text que ara pretenem analitzar des d'una perspectiva diferent. Abans, però, situem-nos en els fets històrics de la mà de Martínez Gomis. Des de 1676, en què es reben a Oriola les primeres notícies que a Cartagena ha sorgit un brot epidèmic, el Consell de la ciutat decideix enviar-hi un metge, Jaume Martines, i un cirurgià, Simón Asensio,¹ els quals tornen amb males noves:

que les enfermetats que hia en aquella ciutat (Cartagena) son epidemials, contagioses y pestilents y de la mateixa espècie de les que hagué en el any mil siscentos quaranta huit. (*apud* Martínez Gomis 1982: 137).

La ciutat, terroritzada pel record de l'epidèmia de 1648, acorda una sèrie de mesures higièniques i judicials, per a prevenir el contagi. En tenim un bon exemple en la detenció i càstig d'un veí de la ciutat, Diego Ruís, que l'havia abandonada feia unes setmanes per a intentar introduir-hi, a canvi de diners, tres habitants de Cartagena que fugien de la pesta:

enaprés de haver-se-li cremat tota la roba que ab si portava y llebat lo cavell y barbes y fet que es llabàs ab vinagre y sal molt de son cos y haver-li llebat una camisa y uns saragüells blanchs (...) per a que se'ls posàs, lo remeteren a dita e present ciutat (...) [on el condemnaren a rebre] cent assots, los quals li sien pegats per los puestos públichs (...) a on se a hacosumat (...) per a major resguart de dita salut pública en lo temor que podrà ocasionar als

1. Les funcions dels cirurgians, segons deduïm de referències com aquesta i del text que comentarem (vegeu Apèndix, f. 45r: «que ningun siruigià puga assistir a malalt sagnar ni curar a malalt algú sens orde de meche»), eren subalternes de les dels metges. A banda d'això, Vilar (1981: 112) discrepa en els noms dels qui hi va fer anar el Consell: «*los doctores Joan Bte. Colominas y Josep Roldán, médicos de la ciudad, y al cirujano Miquel Rosselló*».

vehins de dita e present ciutat, y en desterro del present Regne per lo temps que serà ben vist a nós. (Montoya 1986: 166, 170)

La protecció va resultar efectiva aquell any de 1676, però el següent (1677) el brot va tornar a reactivar-se a Cartagena i es va estendre a Múrcia. El Consell oriolà hi envia una nova comissió de metge i cirurgia, que ara són, respectivament, Francés Morató i Ginés Martines, els quals fan un informe més tranquil·litzador que el de l'ambaixada sanitària de l'any anterior (Martínez Gomis 1982: 138). Això no obstant, la ciutat torna a prendre mesures; no debades, ara el contagi penetrarà al Regne de València, fins a Elx, des d'on el perill és major, tal com fa veure la senyora Inés de Rocamora, propietària rural, en denunciar al Consell

molt número de gent de a cavall y de a peu de la villa de Elig que han entrat en el terme de la present ciutat, en el Ginebrar, y se han llevat una manada de vaques parides y preñades. (Martínez Gomis 1982: 144)

A pesar de tot, l'any 1677 acaba passant sense rebre el contagi i el 1678 també comença amb bon peu. Emperò, la primavera d'aquest últim any s'experimenta un ascens del nombre de malalts habitual i un increment dels qui acaben morint com a conseqüència, en principi, de diferents malalties. Davant del temor que s'haguera introduït la pesta, València envia a Oriola un catedràtic de medicina de la Universitat del Cap i Casal, el Dr. Juan Bautista Orivay. A la Sala del Consell aquest comissionat es reuneix amb alguns dels metges locals, els doctors Joachim Genèsia, Basilio Miravete, Francés Morató i Estevan Camirla, i amb el cirurgià, també d'Oriola, Simón Asensio. Després de demanar la informació pertinent, els sanitaris oriolans coincideixen a no veure-hi indicis de pesta. Malgrat tot, el Dr. Orivay decideix fer-se càrrec personalment de 28 dels casos descrits i, després de visitats «en termini de una vesprada», en troba cinc que li han paregut sospitosos; finalment, després de relatar-los, conclou que tampoc no responen al contagi temut.² Això no obstant, recomana una sèrie de mesures profilàctiques a la població en general i ordena als farmacèutics que no venguen productes contra la pesta. Martínez Gomis (1982: 146) es demana si aquesta negativa a reconèixer la veritat, que l'epidèmia s'havia estès per la ciutat, podia respondre al desig de les autoritats d'evitar el bloqueig comercial que comportaria la mala notícia. No debades, la primera onada de la mateixa epidèmia a Múrcia (1677) ja havia produït una reacció similar per part de les autoritats murcianes, com també havia succeït a la mateixa Cartagena, on hi havia el focus epidèmic, o en altres punts més allunyats, com ara Baeza (Andalusia); en general, a tot arreu temien la declaració de zona de contagi de la pesta per motius econòmics (Kamen 1980: 80-81, 94-95). El cas és que l'epidèmia es declara de manera més evident a Oriola després de la visita d'Orivay i arriba a afectar la família d'un dels metges oriolans que havien servit de testimonis al catedràtic de València. Es tracta de Francés Mo-

2. Tanmateix, Kamen (1980: 82-83) dona notícia d'una comissió de metges murcians que visità Oriola durant els mateixos dies i reportà 39 casos, dos dels quals podrien ser els mateixos que un parell dels descrits pel Dr. Genèsia en el seu informe al Dr. Orivay (els de cal talabarder Francés Navarro).

rató, l'únic professional de la medicina de qui tenim notícia que es va quedar a Oriola i va continuar exercint la seua professió quan la pesta es va escampar per la ciutat. En uns testimoniatges notariais recollits a iniciativa del mateix Morató, anys després de passada l'epidèmia (1696),³ se'ns expliquen no sols les seues pèrdues familiars i econòmiques:

patiren lo contagi la família de sa casa, de lo qual moriren sa muller, fills y criats (...) y li cremaren tota la roba y moltes alages de sa casa de calitat, que li fonch forçós pasar-se a altra casa despullat.

sinó també el descrèdit entre els seus col·legues per haver denunciat la realitat dels fets:

era mal contagiós el que patia la present ciutat encara que los altres metges o repugnaven (...) que per dita rahó de haver regonegut y declarat dit contagi, patí molts treballs y vexacions.⁴

El cas contrari a Morató entre els especialistes en medicina que van servir de consell assessor d'Orivay, va ser el de Joachim Genèsia, que va seguir un comportament més proper al de les classes acomodades de la ciutat, les quals van procurar posar-se fora de perill.⁵ Així, només als ravals, on residien les classes populars, l'epidèmia va fer estralls; al centre de la ciutat va passar més desapercibuda, llevat d'alguns professionals que hi residien i que van optar per complir amb les seues obligacions (religioses o sanitàries), com en el cas de Morató (Martínez Gomis 1982: 148, 152).

2. L'ACTA

El text que ens parla de l'epidèmia de 1678 és l'acta de la visita del Dr. Orivay; inclou les declaracions d'aquest metge enviat des de València i les dels cinc sanitaris oriolans que van formar l'anomenada *Junta de Salut* constituïda a l'efecte. L'Acta, com l'anomenarem d'ara en avant, ens apareix per duplicat, en dues versions que no són exactament iguals, al llibre D 1236 (1678), conservat al fons municipal de l'Arxiu Històric d'Oriola. La versió que apareix en primer lloc deu ser-ne la còpia perquè està redactada amb una cal·ligrafia impecable, només amb alguna errada escadussera i una única rectificació (folis 1r-26r); a continuació ve l'original, que s'endevina per un tipus de lletra més irregular i unes pàgines plenes de ratllades, amb anotacions entre línies i al marge (folis 27r-45v). L'original va signat pels declarants, però hi manca la declaració del doctor Morató, del qui, naturalment, no tenim signatura. En canvi, el testimoniatge d'aquest metge, això sí, ben lacònic, fa acte

3. Arxiu Històric d'Oriola, Fons Municipal, D1238, llibre núm. 3.

4. Kamen (1980: 88-89) cita el cas d'un metge portuguès que el 1680 va rebre les ires populars al Puerto de Santa María (Andalusia) perquè va dir que en aquella vila hi havia pesta.

5. La majoria, especialment els clergues, van fugir de la ciutat. Joachim Genèsia es va negar a acudir a l'hospital, on havia estat requerit per a atendre els afectats per l'epidèmia (Martínez Gomis 1982: 149, 154).

de presència a la còpia en net, la qual no conté signatures. Després de conèixer les circumstàncies desgraciades que va viure el Dr. Morató en el transcurs de l'epidèmia, no ens sorprèn que alguna mà, gens innocent, eliminara els fulls que contenien la seua declaració i signatura personal. Sí que ens sobta, per contra, que la seua declaració aparega a la còpia. Ara bé, aquest testimoniatge és, amb molta diferència, el més breu de tots i diagnòstica, com els altres, que no hi ha epidèmia. Ens preguntem si, en passar a net el relat dels casos tractats per Morató, hi hauria algun retall interessat.⁶ També ens demanem quina devia ser la destinació prevista per a aquesta còpia i per què, finalment, va quedar relligada al llibre en què ens ha arribat. Finalment, totes dues còpies de l'acta van signades al final pel secretari del Consell de la ciutat, el notari i escrivà Ginés Portillo (amb el seu nom complet en llatí: *Genesius Joannes Portillo*); en realitat, ell només va fer la redacció efectiva de la versió original, ja que l'altra pertany a una mà diferent.⁷

L'estructura general de l'Acta, amb les diferències que acabem d'avançar entre les dues versions i que detallarem a continuació, és la següent. Comença amb la recepció del Dr. Juan Bautista Orivay a càrrec del Justícia, Jurats i la resta de membres de la Junta de la Salut d'Oriola. Després d'un interrogatori general a tots sobre les malalties registrades a la ciutat des de principis d'any (1678) fins al 10 d'abril, en què comença a parlar-se d'epidèmia, passa a demanar informes detallats als facultatius sobre els malalts visitats entre aquesta última data i l'arribada d'ell des de València (el 12 de maig, encara que l'acta està datada el 14 del mateix mes). Aquesta part introductòria, que ocupa entre dues i tres pàgines —segons la grandària de la lletra de cada versió— va seguida per les declaracions. En primer lloc hi ha la del Dr. Joachim Genèsia, que relata una trentena llarga de casos que ocupen entre nou i deu pàgines de l'Acta. A continuació ve la declaració del Dr. Basilio Miravete, que descriu prop d'una quarantena de casos, transcrits entre deu i tretze pàgines. Segueix la declaració del Dr. Francés Morató, només a la còpia en net, que explica 14 casos, condensats en tres pàgines.⁸ Altra volta a les dues versions, apareix una mateixa declaració, ara és la d'Esteve Camirla (hi consta el nom en català però ell signa Estevan al final de la versió original); aquesta part és prou completa, amb 37 casos en cinc o sis pàgines (aquest metge explica que durant dues setmanes no va poder fer visites perquè ell mateix va estar malalt). Després dels quatre metges oriolans ve la declaració del cirurgià, Simón Asencio, que s'estén al llarg de quatre o cinc pàgines per a donar compte de 13 casos. Finalment, el Dr. Orivay, com hem avançat més amunt, explica que ha visitat 28 casos, però només en descriu cinc, que són els que considera sospitosos. La seua declaració no es queda amb això només sinó que hi afeg la visita als dos apotecaris

6. La nostra sospita es basa en el fet que Morató, si no havia admès en un primer moment l'existència de la pesta a la seua ciutat, se'n devia convèncer ben prompte perquè va esdevenir un referent mèdic en el tema, no sols a Oriola (Martínez Gomis 1982: 155) sinó a nivell estatal (Kamen 1980: 96).

7. La mà de la còpia no l'hem poguda identificar. No cal confondre Ginés Portillo amb Joan Portillo, un altre notari i escrivà oriolà que va exercir entre els anys 40 i 60 del mateix segle XVII. No sabem si Joan seria pare de Ginés (és possible que el nom compost d'aquest últim recollís l'herència del nom de pila de son pare).

8. A la versió original hi ha, al lloc que correspondria haver inclòs els casos reportats per Morató, una anotació al marge, en castellà, que adverteix sobre la presència d'un full solt (que no hem trobat) que conté la tercera declaració, és a dir, la de Morató (vegeu Apèndix, f. 37r).

de la ciutat per a esbrinar si han confeccionat remeis per a la pesta en el termini objecte d'investigació. Conclou que la majoria dels casos detectats responen a una mala alimentació i acaba donant uns consells sobre higiene per a evitar epidèmies (9 pàgines). A la taula 1 representem esquemàticament el contingut de les dues versions de l'Acta.

TAULA 1. Resum esquemàtic de la composició de l'Acta

Original (folis 27r-45v)	Còpia (folis 1r-26r)
Recepció del Dr. Juan Bautista Orivay pel Consell de la ciutat d'Oriola i la Junta de Salut (2/3 pàgs)	
[A.1.] ⁹ Declaració del Dr. Joachim Genèsia, més de 30 casos (9/10 pàgs)	
[B.2.] Declaració del Dr. Basilio Miravete, gairebé 40 casos (10/13 pàgs.)	
[C.3.]	Declaració del Dr. Francés Morató, 14 casos (3 pàgs)
[D.4.] Declaració del Dr. Esteve/Estevan Camirla, 37 casos 5/6 pàgs	
[E.5.] Declaració del cirurgià Simón Asencio, 13 casos (4/5 pàgs).	
[F.6.] Declaració del Dr. Orivay, descripció de 5 de 28 casos i recomanacions profilàctiques (9 pàgs)	

3. CONTEXT LINGÜÍSTIC

3.1. ANTROPONÍMIA

Una bona manera de començar a entendre una situació lingüística és descriure els protagonistes d'aquesta situació, això és, els parlants. I els parlants duen noms propis que els identifiquen. Aquesta identificació pot basar-se en diferents components; un d'aquests és el que individualitza una persona dins un col·lectiu, i un altre el que la «identifica» amb un grup dins aquest col·lectiu (ètnic, cultural, lingüístic, etc). Aquest últim component és el que més ens interessa per a ajudar-nos a comprendre les situacions de conflicte lingüístic (Mas / Montoya 1999: 135-136). Aquesta era la situació que vivia l'Oriola de la segona meitat del segle XVII, com hem dit al principi, amb una llengua pròpia, la catalana, cada volta més minoritària a causa de les allaus migratòries rebudes, i una nova llengua, la castellana, que era cada volta més *pròpia* de la majoria dels oriolans.

Ja hem insinuat, en els casos del notari Ginés Portillo i del metge Estevan Camirla, l'interès dels noms de persona per al nostre estudi. Ara farem un repàs per l'antroponímia que apareix al text objecte d'estudi diferenciant entre els noms de pila i els cognoms. Els primers ens mereixeran més atenció pel fet que la forma d'aquests depèn més de

9. Usem la mateixa simbologia que hi ha a l'original per a indicar l'ordre de les declaracions que es fan servir al document (A.1. correspon a la declaració del Dr. Genèsia, B.2. a la del Dr. Miravete, etc).

l'individu que els porta i dels qui s'hi relacionen; en canvi, els llinatges solen ser més independents d'aquests factors i, encara que delaten un possible origen lingüístic, no ens informen tant dels usos lingüístics dels mateixos individus.

Els dos primers noms que apareixen a l'Acta no són d'oriolans (sinó de dos prohoms de la ciutat de València), però ens serviran per a orientar-nos sobre el model sociolingüístic que es difonia des de la capital del Regne. Es tracta del «protagonista» de l'Acta, Juan Bautista Orivay, i del secretari del Consell del Cap i Casal, March Antoni Ortí, que consta com a fedatari d'un dels documents acreditatius que porta el Dr. Orivay. Tots dos porten sengles noms compostos: *Juan Bautista*,¹⁰ en castellà, i *March Antoni*, en català. En el cas d'Orivay, atesa l'alta representativitat que ostenta, com es pot comprovar a l'inici del document, devia pertànyer a l'elit dirigent valenciana. Com ja hem avançat, l'estament nobiliari valencià comença a abandonar la transmissió familiar del català a partir de mitjan segle XVI i, ja durant la segona meitat del XVII, ens apareix com una classe castellanitzada. Juan Bautista Orivay podia molt bé ser fruit d'aquest procés o bé tenir una procedència netament castellana (però també de classe alta). Tant si era un cas com l'altre, ell devia ser castellanoparlant.¹¹ March Antoni Ortí no pertanyia a l'estament més elevat, per bé que sí a un altre que podríem considerar intermedi alt, propi de l'alt funcionari.¹² Ell tenia el seu origen fora de València (Nulles, la Plana Baixa), factor que assegurava encara més la seua criança en català. A banda d'això, en l'exercici de la seua professió de notari, usava el català. Tots dos van escriure obres assagístiques i literàries. Orivay ho va fer en castellà (o en llatí) mentre que Ortí féu literatura tant en català (encara que poca) com en castellà.

Del cognom del metge no en coneixem l'origen (el fet que a la còpia aparega escrit Orivay no ens informa més que de la inseguretat lingüística de l'escrivà) mentre que el segon té una forma catalana evident. No és que pretenguem ara arribar a cap conclusió sobre el fonament social de les diferències sociolingüístiques en la societat valenciana del moment a partir de només dos noms, sinó que els posem com a exemple d'un contrast sociolingüístic del que ja disposem d'evidències més que sobrades (Ferrando / Nicolás 2005: 197-200).

Pel que fa als noms dels oriolans que podem inventariar a partir de l'Acta, es pot destriar entre els pertanyents a l'oligarquia local: els nobles, càrrecs públics, metges, etc, i la resta de la societat, que estarà representada pels malalts. De fet, la norma era que els sectors socials elevats quedaren al marge del contagi i que la immensa majoria d'afectats a les epidèmies de l'època foren de classes socials baixes, també en el cas que examinem (Kamen 1980: 89, 92;¹³ Vilar 1981: I, 109; Martínez Gomis 1982: 147-148, 154). Inten-tarem, per tant, verificar si la fractura social anava correlacionada amb diferències d'or-

10. En el cas de *Juan* hi ha el dubte de si podia ser en català amb una ortografia errònia, basada en la pronúncia habitual (que articula amb [u] la *o* de *Joan*). Ara bé, *Bautista* és indubtablement castellà, més quan aquest nom de pila ha arribat fins a nosaltres per tradició popular amb la forma *Batiste*.

11. És segur, això sí, que entendria el català dels seus conciudadans valencians i potser fins i tot el sabia parlar com a llengua segona, apresada pel contacte social.

12. Ortí aconseguiria, com molts alts funcionaris de la seua època, convertir en hereditari el seu distingit lloc de treball i que els seus descendents reberen la categoria de cavallers (Kamen 1980: 63-64).

13. Kamen, en aquestes pàgines citades, aporta documents de viatgers o diplomàtics estrangers que mostren la raresa del contagi al si de l'alta societat: «*quiso su Divina Magestad que no pegó a ninguna casa de hombre de comercio*» (...) «*Recientemente hemos visto morir jóvenes de alta alcurnia*».

dre sociolingüístic. Amb aquest objectiu hem construït una sèrie de taules on classifiquem els noms que apareixen al document. Hem partit de l'ordre d'aparició al text, però hi hem introduït canvis per a aproximar-nos el màxim possible a un criteri de catalogació social. Així, a les primeres taules que analitzarem hem volgut representar els que hem considerat sectors socials alts i mitjans-alts d'Oriola. Comencem pels nobles, militars, càrrecs municipals i testimonis de l'acta¹⁴ (taula 2).

TAULA 2. Noms dels nobles, titulats, militars, càrrecs i testimonis oriolans que apareixen a l'Acta

Original (folis 27r-45v)	Còpia (folis 1r-26r)
NOBLES LOCALS: – Don Juan Rosell / Don Juan Rocell / Don Joan Rosell – Doña Ynés de Rocamora – Don Visent Ruis y Rocell – Don Juan Ruis de Balibrera / Don Juan Ruis de Balibreda	NOBLES LOCALS: – Don Juan Rosell / Don Juan Rosell / Don Juan Rosell – Doña Ynés de Rocamora – Don Vicent Ruiz y Rosell – Don Juan Ruiz de Ballibrera – Don Juan Ruiz de Ballibrera [citat per Genèsia]
TITULATS: – el D ^r . Ponsiano Cortés – el D ^r . Pere Aleman – el D ^r . Martín Llópez	TITULATS: – el Doctor Ponciano Cortés – el Doctor Pere Aleman – el doctor Martín Llópez
MILITARS: – el Capità Pere Limiñana – el Capità Miró	MILITARS: – el Capità Pere Liminiana – el Capità Miró
CÀRRECS MUNICIPALS: – Thomàs Muñós – Ginés Sanches Bellmont – Jaume Timor – Diego Quadra – Ginés Portillo	CÀRRECS MUNICIPALS: – Thomàs Muñoz – Ginés Sánchez Bellmont – Jaume Timor – Diego Quadra – Ginés Portillo
TESTIMONIS DE L'ACTA: – Antoni Roca de Torrecilla – Diego Lapuente	TESTIMONIS DE L'ACTA: – Antoni Roca de Torrecilla – Diego Lapuente

Tant els noms de pila com els cognoms podem classificar-los en tres grups: els neutres per a català i castellà, els que són en català i els que són en castellà. En comú a les dues llengües podem considerar *Juan/Joan* i *Thomàs*.¹⁵ Després hi ha quatre noms en

14. En el cas dels testimonis de l'acta, els hem classificat ací basant-nos en dos fets clau: eren persones que sabien escriure i que mereixien la confiança dels dirigents locals.

15. Ja hem comentat el cas de *Juan/Joan* en una nota anterior. Quant a *Thomàs*, hem de dir que l'accent gràfic no pot ser pres com un indicatiu perquè respon a la nostra transcripció, que aplica la norma-

català: *Visent/Vicent, Pere* (dues voltes), *Jaume i Antoni*, i altres quatre en castellà: *Ynés, Ponciano/Ponsiano, Martín, Ginés i Diego* (dues vegades els dos últims). Deixant de banda els neutres, això ens dona un ús entre les persones representades en aquest text de cinc noms en català i sis en castellà. Pel que fa als cognoms, el repartiment seria més favorable al català. Hem situat com a neutre *Aleman*, i, com a catalans, *Rosell/Rocell, Rocamora, Balibrera/Balibreda/Balibrera, Cortés, Llópez, Limiñana/Liminiana, Miró, Bellmont, Timor, Quadra i Roca*. Quedarien per al castellà *Ruis/Ruiz, Muños//Muñoz, Sanches//Sánchez, de Torrecilla i Lapuente*.¹⁶ Així doncs, entre els oriolans benestants que hem vist representats en aquest text, els llinatges catalans predominarien clarament sobre els castellans, com a evidència d'una ascendència catalana majoritària; ara bé, en els noms de pila, que denoten més la llengua d'ús corrent, el castellà superaria el català. Ho veiem esquemàticament a la taula 3.

TAULA 3. Repartiment lingüístic cognoms i noms de pila dels nobles, militars, càrrecs i testimonis

COGNOMS		
NEUTRE	CATALÀ	CASTELLÀ
Aleman	Rosell/Rocell Rocamora Balibrera/Balibreda/Balibrera Cortés Limiñana/Liminiana Miró Bellmont Timor Quadra Roca Llópez	Ruis/Ruiz Muños/Muñoz Sanches/Sánchez Torrecilla Portillo
1	11	5
NOMS DE PILA		
NEUTRE	CATALÀ	CASTELLÀ
Juan, Joan Thomàs	Visent/Vicent Pere (2) Jaume Antoni	Ynés Ponciano/Ponsiano Martín Ginés (2) Diego (2)
2	5	7

tiva catalana en un text en català mentre no hi haja una evidència en sentit contrari (vegeu el cas de *Simó//Simón*, més avall). Al text diu *Thomas*.

16. Ens hem basat en el llibre de Moll (1982) per a classificar els cognoms com a catalans. Els que no hi apareixen, els hem situat dins cada categoria en funció de la distribució territorial que presenten segons la pàgina de cognoms de l'Institut Nacional de Estadística (<http://www.ine.es/fapel/FAPEL.INICIO>).

Continuem examinant els noms dels representants de la classe alta, ara amb el sector dels professionals de la salut, on hi ha els metges i el cirurgià que ja hem vist que declaren sobre els malalts visitats, altres cirurgians i els aprenents d'aquests que apareixen nomenats al document i dos apotecaris (taula 4).¹⁷

TAULA 4. Noms dels metges, cirurgians i apotecaris que apareixen a l'Acta

Original (folis 27r-45v)	Còpia (folis 1r-26r)
METGES: – Joachim Genèsia – Basilio Miravete: 3 [+1 signatura personal: <i>Basilio Miravete Cival</i>] // Bassilio Miravete: 1 – Francés Morató – Estevan Camirla: 1 [+1 signatura personal] // Esteve Camirla: 3	METGES: – Joachim Genèsia – Basilio Miravete: 3 // Bassilio Miravete: 1 – Francés Morató – Estevan Camirla: 1 // Esteve Camirla: 3
CIRURGIANS: – Simón Asencio: 6 [+1 signatura personal] // Simó Asencio: 5 // Simó Asensi: 1 – Carlos Peralta, aprenent d'Asencio – Ginés Martines, oficial [cap d'Otiel] – Salvador Otiel – Jaume, aprenent de Ginés Martines – Francés Ruis – Thomàs Brotons	CIRURGIANS: – Simón Assencio: 5 // Simó Assencio: 6 – Carlos Peralta, aprenent d'Asencio – Ginés Martínez, oficial [cap d'Otiel] – Salvador Otiel – Jaume, aprenent de Ginés Martínez – Francés Ruiz – Thomàs Brotons
APOTECARIS: – Juan Julià – Juan Miravet	APOTECARIS: – Juan Julià – Juan Miravete

Com veiem a la taula següent (5), ara baixen lleugerament els cognoms de nissaga catalana¹⁸ però mantenen el predomini, com hem vist en l'anterior subgrup de l'estrat social alt. Per a l'apartat «neutre» hem deixat Genèsia i Peralta, que no podem dir que siguin expressament catalans.¹⁹ Quant als noms de pila, ara s'igualen les quantitats en

17. En el cas dels cirurgians i, especialment dels seus aprenents, alguns dels quals són afectats per la pesta, suposem que devien posseir un estatus més baix que la resta del grup de sanitaris, però el fet que es relacionaren amb els metges ens ha fet decidir-nos per situar-los al grup alt.

18. Hi hem inclòs *Miravete* i *Asencio* pel fet que són castellanitzacions clares dels respectius cognoms catalans, *Miravet* i *Asenci*, que han vist afegida cadascun una vocal de suport diferent per a poder ser articulats en castellà. Aquest fet no és estrany en la tradició oriolana que, en castellanitzar el nom de la seua patrona, *Montserrat*, també va recórrer a la solució *Monserrate*. Pel que fa al cas de Camirla, apareix relacionat en una llista de malnoms del Camp de Tarragona (Bové 2003: 105), on és també habitual el nom de pila femení *Camirla*.

19. Genèsia no l'hem pogut situar ni en català ni en castellà, però en francès hi ha el cognom *Genessey* i el topònim *Génissiat*, d'on podien procedir alguns dels immigrants francesos que hi havia en aquell moment residint a Oriola. (Com explica Kamen (1980: 281-289), hi havia una colònia francesa

català i castellà. Realment, la quantitat de noms en català hauria de ser inferior perquè *Esteve* i *Simó*, encara que són transcrits així a l'acta algunes voltes, quan firmen els qui els porten, ho fan amb les formes *Estevan* i *Simón*. Ara bé, calia fer constar la diferència entre aquests noms, que varien, enfront d'altres com *Basilio/Bassilio* o *Carlos*, que apareixen sempre en castellà.

TAULA 5. Repartiment lingüístic dels cognoms i els noms de pila dels metges, cirurgians i apotecaris

COGNOMS		
NEUTRE	CATALÀ	CASTELLÀ
Genèsia Peralta	Miravete [<Miravet] (2) Asencio [<Asenci] Morató Camirla Brotons Julià	Martines / Martínez Otiel Ruis/Ruiz
2	7	3
NOMS DE PILA		
NEUTRE	CATALÀ	CASTELLÀ
Joachim Salvador Thomàs Juan (2)	Francés (2) Esteve Simó Jaume	Basilio / Bassilio Estevan Simón Ginés Carlos
5	5	5

Si sumem els resultats de les taules 3 i 5, obtenim una majoria clara de cognoms d'ascendència catalana (18 enfront de 8 del castellà) i una lleugera majoria dels noms de pila en castellà (12 en castellà i 10 en català). Si els cognoms representen el passat, la seua majoria catalana ens permet entreveure un clar predomini o exclusivitat del català en èpoques anteriors a la segona meitat del segle XVII. Si els noms de pila representen el present (d'aquell moment), els membres de la classe alta (i mitjana alta) es repartien aleshores més o menys igual entre els usuaris del català i del castellà (taula 6).

---

ben nodrida al Regne de València). Respecte a la transcripció d'aquest cognom, hem optat per aplicar-li la normativa ortogràfica catalana, que és la més general d'aquest text (Genèsia). Quant al nom de pila d'aquest metge, *Joachim*, hi ha una coincidència en la forma escrita entre català i francès que ens ha decantat a situar-lo, com el cognom Genèsia, en l'apartat dels neutres.

TAULA 6. Sumatori de cognoms i noms de pila dels representants de la classe alta oriolana²⁰

COGNOMS		
NEUTRE	CATALÀ	CASTELLÀ
3	18 (69%)	8
NOMS DE PILA		
NEUTRE	CATALÀ	CASTELLÀ
7	10	12 (55%)

A continuació contrastarem aquesta situació sociolingüística amb la de les classes populars, però ho farem a través dels esments antroponímics que fan els testimoniats mèdics que apareixen a l'acta. Els noms que són citats pels sanitaris poden ser d'afectats per l'epidèmia, de familiars seus o de persones amb les quals tenien alguna relació els malalts referits. En aquest últim grup hi ha els individus del sector social benestant, que són citats perquè ha emmalaltit algun criat o esclau de sa casa.²¹ Entre aquestes relacions antroponímiques no n'hi ha cap del Dr. Morató, perquè ell, en el seu breu informe, no dóna cap nom de persones o de cases visitades sinó que es limita a fer només referències al sexe, categoria social o situació sanitària del malalt («un home», «una dona», «un esclau», «una esclava», «una malalta»²²). Això també ho fan els altres facultatius quan no donen noms, però sempre hi afigen referències localitzadores («En casa del Marquès de Rafal, un llaurador», «El cuyner del mateix convent», etc).²³

Comencem per Joaquim Genèsia, el primer metge que presta declaració i un dels que fa l'informe més extens, juntament amb Basilio Miravete, el segon a declarar (vegeu taula 1). Presentem en primer lloc la llista de noms citats per Genèsia (taula 7) i, tot seguit, la quantificació segons els atribuïm a la categoria dels lingüísticament «neutres», o dels que van clarament en una o altra llengua (taula 8).

20. Els percentatges que apareixen a les columnes de català o castellà s'obtenen excloent els casos neutres.

21. Lògicament, els individus d'aquesta extracció social han quedat exclosos de les llistes del sector social baix. És possible, però, que alguns dels que hem deixat en aquestes llistes, tingueren una situació social més elevada d'aquella que els assignem; per exemple, hi mantenim els frares (i una monja) dels convents oriolans, que sembla que tenien un nivell social inferior al del clero secular, cosa que es va manifestar clarament quan la pesta de 1648 (Vilar 1981: I, 114-115). En «compensació», ja hem vist que a les llistes de noms d'individus benestants, n'hem inclòs alguns que potser no ocupaven aqueixa posició (els aprenents de cirurgians). En tot cas, el biaix d'aquestes assignacions no plenament exactes deu ser mínim.

22. L'explicació més fàcil fóra pressuposar un origen extra-oriolà per a Morató que el faria desconexor de les persones concretes que visitava. Actualment existeix el cognom Morató a Oriola, però amb la forma castellanitzada *Moratón*, igual que a Múrcia (Colomina 2000: 161). Ara bé, on hi ha una major abundància del cognom Morató, i sense modificar la seua forma original catalana, és a la comarca de la Marina Alta. Podia procedir el Dr. Francés Morató d'aquella zona i haver-se instal·lat a Oriola? Una explicació alternativa a aquesta aniria en la línia de suposar que alguna mà hauria eliminat del fragment de l'acta pertanyent a Morató les referències a les persones concretes per tal d'evitar-ne la localització.

23. Com hem fet a les taules anteriors, els noms apareixen relacionats per ordre d'aparició a l'acta dins cada declaració (les declaracions mantenen el mateix ordre).

TAULA 7. Noms de les persones citades pel Dr. Genèsia a l'Acta

Original (folis 27r-45v)	Còpia (folis 1r-26r)
Úsola Urrach Rafael Angosto la viuda de Montesinos el letor Facundo (convent de sent Agustí) fray Pedro Pérez (convent de sent Agustí) Miquel del Carpio // Miquel del Carpio Visent Agulló Phelip Sanches Silvestre, el arriero el P ^e . Fr. Pedro Pomares (convent de la Mercè) Baltasar Soto Sebastià Raya el Pare Mestre Fr. Sebastià Vilanova (co. Carmen) el P ^e . Prior (en dit convent) Benito Pardo Sebastià Garrigós Miquel Losano Francés Caixí Maria Gallego Geroni Trobat	Úsola Urrach Rafael Angosto la viuda de Montesinos el lector Facundo (convent de sent Agustí) fray Pedro Pérez Miquel del Carpio // Miquel del Carpio Vicent Agulló Phelip Sánchez Silvestre, el arriero el <i>Padre Fray</i> Pedro Pomares (co. Mercè) Baltasar Soto Sebastià Raya el Pare Mestre Fray Sebastià Vilanova (co. Carme) el <i>Pdre. Prior</i> (en dit convent) Benito Pardo Sebastià Garrigós Miquel Losano Francés Caixí Maria Gallego Geroni Trobat

TAULA 8. Repartiment lingüístic dels cognoms i els noms de pila dels individus pertanyents als estrats populars en la declaració Genèsia

COGNOMS		
NEUTRE	CATALÀ	CASTELLÀ
Pomares	Urrach Agulló Vilanova Garrigós Caixí Trobat	Angosto Montesinos Pérez del Carpio Sanches/Sánchez Soto Raya Pardo Losano Gallego
1	6	10 (63%)

TAULA 8. Repartiment lingüístic dels cognoms i els noms de pila dels individus pertanyents als estrats populars en la declaració Genèsia (*Continuació*)

NOMS DE PILA		
NEUTRE	CATALÀ	CASTELLÀ
Úsola Rafael	Miquel (2) Visent/Vicent Phelip	Facundo Pedro (2) Benito
Silvestre Baltasar Maria	Sebastià (3) Francés Geroni	
5	9	4

Aquest primer resultat de les classes populars marca un tomb respecte a l'oligarquia oriolana: els cognoms castellans passen a ser majoria (per bé que no tant com ho eren els llinatges catalans al si de la classe alta). Això evidència el pòsit que havia anat formant-se de població d'origen castellà des que Oriola va començar a rebre immigració. Ara bé, quan analitzem els noms de pila, els resultats semblen no avenir-se amb aquest fet perquè hi ha més noms en català que en castellà. L'explicació podria anar en la direcció que els immigrants castellans arribats en èpoques anteriors s'haurien anat assimilant a una llengua catalana que encara seria majoritària. Això explicaria les combinacions de nom de pila en català i cognom d'ascendència castellana en persones com Miquel del Carpio, Phelip Sanches, Sebastià Raya o Miquel Losano (4), que podien ser persones nascudes a Oriola, però descendents de castellans, i que haurien estat batejades amb els noms i la llengua més habituals a la ciutat. Al costat d'aquests noms mixtos, tindríem les combinacions «pures», bé de nom i cognom en català: Visent Agulló, Sebastià Vilanova, Sebastià Garrigós, Francés Caixí i Geroni Trobat (5), o bé dels dos components en castellà: Pedro Pérez, Benito Pardo (2). És força probable que aquest últim grup estiguera format per immigrants recents o amb una ascendència castellana arribada en una època en què el castellà ja era majoritari a la ciutat; això hauria deixat aquests individus com a castellanoparlants monolingües. Enfront d'aquest grup, els altres dos serien bilingües: amb el català com a primera llengua i el castellà com a segona el grup dels portadors de nom i cognom català, i sense cap preeminència lingüística els qui combinaven totes dues procedències en el seu nom propi (l'autòctona i la immigrada). Això sí: l'únic grup monolingüe faria inevitable l'ús del castellà amb ells per part dels altres dos grups i això afavoriria cada volta més l'ús públic del castellà. Contra aquesta hipòtesi sobre la composició dels grups lingüístics oriolans del darrer terç del segle XVII es podria al·legar que l'ús dels noms en una llengua o altra podia dependre dels sanitaris que declaraven o dels escrivans que n'alçaven acta. Emperò, és important constatar que a les dues versions es manté normalment la llengua dels noms sense «traduir» (llevat d'alguns casos), com és també la norma que hem vist en els antroponims de la classe alta. Així mateix, és regla general que les persones que van requerir la visita de més d'un sanitari i per això són esmentades en més d'una declaració, mantenen el nom en la mateixa llengua (també amb alguna excepció, que examinarem).

Basilio Miravete va ser el segon metge a declarar i es va estendre una mica més que Genèsia. Vegem a la taula 9 els noms que esmenta i, a la 10, la quantificació que en podem traure, exclosos els casos ja citats per Genèsia.

TAULA 9. Noms de les persones citades pel Dr. Miravete a l'Acta

Original (folis 27r-45v)	Còpia (folis 1r-26r)
P ^e Fr. Pere Pomares [citat per Genèsia]	fray Pere Pomares [citat per Genèsia]
Sebastià Raya [citat per Genèsia]	Sebastià Raia [citat per Genèsia]
Francés Muñós	Francés Muñoz
Joseph Esquer	Joseph Esquer
Pere Baesa	Pere Baesa
Francés Bosch	Francés Bosch
Pere Monreal	Pere Monreal
Nicolau Aniórt	Nicolau Aniórt
Francés Navarro	Francés Navarro
Rodrigo Molino	Rodrigo Molino
Joseph Gimenes	Joseph Ximenes
Roch Miralles	Roch Miralles
Joseph Riquena	Joseph Requena
Geroni Trobat [citat per Genèsia]	Geroni Trobat [citat per Genèsia]
Sor ~~Belana~~ Isabel Anna Miravete (c.Sent Sebastià)	Sor Isabelana Miravete (convent Sent Sebastià)
Pere Lechuga	Pere Lechuga
Jusep Espinosa	Josep Espinosa
Paula Regil	Paula Regil
Damià Gaín	Damià Gaín
Andreu Gonsalves	Andreu Gonsales
Vicent Garcia	Vicent Garcia
Maria Gallego [citat per Genèsia]	Maria Gallego [citat per Genèsia]
Carpio [citat per Genèsia]	Carpio [citat per Genèsia]

TAULA 10. Repartiment lingüístic dels cognoms i els noms de pila dels individus pertanyents als estrats populars en la declaració de Miravete

COGNOMS		
NEUTRE	CATALÀ	CASTELLÀ
Monreal	Esquer	Muñós/Muñoz
Espinosa	Bosch	Baesa
Gaín	Aniórt	Navarro
Gimenes/Ximenes	Miralles	Molino
	Miravete [<Miravet]	Riquena/Requena
		Lechuga
		Regil

TAULA 10. Repartiment lingüístic dels cognoms i els noms de pila dels individus pertanyents als estrats populars en la declaració de Miravete (*Continuació*)

COGNOMS		
NEUTRE	CATALÀ	CASTELLÀ
		Gonsalves/Gonsales Garcia
4	5	9 (64%)
NOMS DE PILA		
NEUTRE	CATALÀ	CASTELLÀ
Joseph (3) Isabel Paula	Fransés/Francés (3) Pere (3) Nicolau Roch Anna Jusep/Josep Damià Andreu Vicent	Rodrigo
5	13	1

La proporció de cognoms en castellà (9 de 14, un 64%) és pràcticament la mateixa que la que hem vist en la llista de Genèsia (10 de 16, un 63%). El percentatge que canvia és el dels noms de pila, molt més alt en català segons la relació de Miravete. Una possible explicació rauria en una hipotètica concentració de visites d'aquest metge als dos ravals de la ciutat que hem donat al principi com a de catalanitat més duradora (el Raval Roig i el Raval de Sant Joan o *Ravalet*), però això és només una possibilitat perquè les relacions dels testimonis no inclouen adreces explícites. Indirectament es podria saber coneixent els llocs on vivien les persones esmentades, però això, fora dels notables, seria molt difícil, i en aquest cas, tots vivien al centre. L'única dada és la dels convents visitats però no ens hi ajuda perquè la Mercè és l'únic que es trobava prop d'una zona on suposem que el català va perviure més temps, el Ravalet; Sant Agostí es trobava al raval del seu nom, i Sant Gregori i Sant Sebastià, als afores però per la zona d'aquest últim raval. També contribuiria a explicar-ho el fet que en la relació de Miravete aparega un nom en català, el del *fra Pere* Pomares, que en Genèsia era *fray Pedro* Pomares, a pesar que es tractava de la mateixa persona. És a dir, podria ser que Miravete tinguera tendència a traslladar al català noms que els qui els ostentaven els usaven en castellà? Comprovem, abans de respondre a aquesta pregunta, què passa amb els altres testimonis.

La declaració del Dr. Camirla (taula 11) ja no ocupa tantes pàgines com la dels dos metges que el precedeixen en el seus testimoniatges, però sí que és proporcionalment més completa perquè hi aporta un nombre de noms similar al dels altres col·legues i, fins i tot, és l'únic que dóna algun malnom (i un parell de carrers per a més detall). Fa l'efec-

te que Camirla era un bon coneixedor (i nadiu) de la comunitat oriolana, contràriament a l'efecte contrari que ens causa l'absència total d'antropònims en la brevíssima relació de Morató. Ara bé, és el declarant en qui més incoherències trobem quant a la llengua dels noms: així, en una pàgina ens parla de la muller de *Francisco* Cabrera (37v) i, en la següent, de la germana de *Francés* Cabrera (38r);²⁴ una mica més avall esmenta un fill de *Francés* Caixí (38r) i, al final de la mateixa pàgina, un «altre fill» de *Francisco* Caixí. Vegem-ho:

Genèsia:

Item. En casa de *Francés* Caixí, aurà quinse dies que morí un fadrinet, lo qual, més de dotse dies abans tenia un dolor en lo bras, ombro y pit dret del egersisi de llebantar la prensa de fer fideus que es fan en la dita casa per no estar acostumat ad aquell.

Camirla:

Item. Un fill de *Francés* Caixí, ab tal febra maligna punticular. Sens altre accident, morí als setè.

(...)

Item. Altre fill de *Francisco* Caixí, de febra punticular maligna, ab un granet en el ombro dret, floronquet sego. Morí al novè.

Deduïm que el segon fill que esmenta Camirla era l'únic de què parla Genèsia.²⁵ Aquests extractes ens serveixen també per a fer veure com Genèsia donava més explicacions de cada malalt, mentre que el seu col·lega Camirla era més escarrit en la presentació de cada cas però enumerava més casos. Passem, doncs, a analitzar la quantificació d'aquest últim (taula 12).

TAULA 11. Noms de les persones citades pel Dr. Camirla a l'Acta

Original (folis 27r-45v)	Còpia (folis 1r-26r)
Juan Valero	Juan Valero
Juan Rodrigues	Juan Rodríguez
Visent Garcia // Vicent Garcia (citat per Miravete)	Vicent Garcia (citat per Miravete)
Un llaurador, Ferrando	Un llaurador, Ferrando
La viuda de Pichó	La viuda de Pichó
Francisco Cabrera // Francés Cabrera	Francisco Cabrera // Francés Cabrera
Pere Hita	Pere Hita
Francés Caixí [citat per Genèsia] / Francisco Caixí	Francés Caixí [citat per Genèsia] / Francisco Caixí
Antoni Clement	Antoni Clement

24. Suposem que els dos *Cabrera* són la mateixa persona perquè, si no, és probable que Camirla haguera donat alguna dada més per a diferenciar-los.

25. Genèsia parla només d'un fill de *Francés* Caixí; per això no comptabilitzem el primer *Francés* de Camirla.

TAULA 11. Noms de les persones citades pel Dr. Camirla a l'Acta (*Continuació*)

Original (folis 27r-45v)	Còpia (folis 1r-26r)
Joseph Serdà	Joseph Serdà
Blay Otiel	Blay Otiel
Francisco Ribera	Francisco Ribera
Inés la Rebenedora	Inés la Rebenedora
Miquel Losano [citat per Genèsia]	Miquel Losano
Joseph Meseguer	Joseph Meseguer
Joseph Cartagena	Joseph Cartagena
Esmeregilda Company	Esmeregilda Company
Juan Navarro	Juan Navarro
Andreu Sanches	Andreu Sánchez
Cayetano Martines	Cayetano Martínez
Francisco Ganga	Francisco Ganga
Una revenedora nomenada La Caponeta ²⁶	Una revenedora nomenada La Caporeta
La muller de Aragó	La muller de Aragó
Grabiel Saragosa	Grabiel Saragosa
Jusepa Bravo	Josepha Bravo
Lucas Martines	Lucas Martínez

TAULA 12. Repartiment lingüístic dels cognoms i els noms de pila dels individus pertanyents als estrats populars en la declaració de Camirla

COGNOMS		
NEUTRE	CATALÀ	CASTELLÀ
Cabrera Ganga Saragosa	Ferrando Pichó Clement Serdà Ribera Meseguer Company Aragó	Valero Rodrigues/Rodríguez Hita Otiel Cartagena Navarro Sanches/Sánchez Martines/Martínez (2) Bravo
3	8	10

26. Aquest malnom podria derivar de *capon*, una peça de vestir no identificada (espècie de capa?) que era habitual a mitjan segle XVII, segons el *DCVB*. Potser la persona a qui s'assignava el malnom o algun dels seus avantpassats solia dur aquella mena de capa.

TAULA 12. Repartiment lingüístic dels cognoms i els noms de pila dels individus pertanyents als estrats populars en la declaració de Camirla (*Continuació*)

NOMS DE PILA		
NEUTRE	CATALÀ	CASTELLÀ
Juan (3) Joseph (2) Esmeregilda Grabiël	Pere Francés Antoni Blay Juseph/Joseph Andreu Jusepa/Josepha	Francisco (4) Inés Cayetano Lucas
6	7	7
	MALNOMS	
	– la Caponeta / la Caporeta (revenedora) – Inés la Rebenedora	
	2	

Respecte als dos metges anteriors, Camirla fa més visites a cases de persones amb cognom català però la presència de cognoms castellans que apareixen a la seua relació continua sent més alta (un 56%), com anem veient que correspon a les classes populars. Els noms de pila, en contrast amb les relacions de Genèsia i Miravete, s'igualen entre les dues llengües. La combinatòria entre els noms i cognoms ens permet, després d'eliminar els casos neutres, seguir veient els tres grups lingüístics de la comunitat de parla oriolana que hem inferit a partir de Genèsia: amb un component de cada llengua tenim Pere Hita, Blay Otiel i Andreu Sanches (3); amb els dos components en català, Francés Caixí i Antoni Clement (2), i amb tot en castellà, Cayetano Martines y Lucas Martines (2). En dos d'aquests grups hem d'afegir els malnoms: Inés la Rebenedora l'hauríem d'afegir al primer perquè *Inés* és castellà i *Rebenedora* és català, i *la Caponeta*, al segon, perquè és només en català. Tot plegat, fa la impressió que en aquell final de segle XVII, en què ja hem avançat que el català devia ser minoritari, la llengua ancestral dels oriolans encara mantenia la vitalitat creativa de què són exponent els malnoms.

Finalment, les llistes més breus són la del cirurgià Simón Asencio i la del Dr. Orivay (taula 13). Exclosos els noms ja esmentats pels doctors que declaren primer, com hem fet en casos anteriors, queden ben pocs antropònims per a quantificar (taula 14); entre aquests, hi ha el de Caixí, cognom ja esmentat per Genèsia i Camirla, amb discrepància pel que fa a la llengua del nom de pila, per al qual acaba predominant el català (*Francés*).

Primo. En casa de *Fransés* Caixí, un chich, fill de aquell, de nou anys, el trobà ab una febra contínua ardent, punticular, *bulgo* pulgò, y un floronquet sego en lo hombro (39v) dret. Morí a l'altre dia y el novè de sa enfermetat (42r).

TAULA 13. Noms de les persones citades pel cirurgià Asencio i el Dr. Orivay a l'Acta

Original (folis 27r-45v)	Còpia (folis 1r-26r)
Simón Asencio	
Miquel de Carpi [citat per Genèsia i Miravete] Juan Antonio, tender Maria Gallego [citat per Genèsia i Miravete]	Miquel del Carpio [citat per Genèsia i Miravete] Juan Antonio, el tender Maria Gallego [citat per Genèsia i Miravete]
Dr. Orivay	
Fransés Caixí [citat per Genèsia i Camirla] Andreu Vergel Juan Balero [citat per Camirla]	Francés Caixí [citat per Genèsia i Camirla] Andreu Vergel Juan Valero [citat per Camirla]

TAULA 14. Repartiment lingüístic dels cognoms i els noms de pila dels individus pertanyents als estrats populars en Asencio i en Orivay

COGNOMS		
NEUTRE	CATALÀ	CASTELLÀ
		Vergel
		1
NOMS DE PILA		
NEUTRE	CATALÀ	CASTELLÀ
	Andreu	Juan Antonio
	1	2

Com a conclusió de les quantificacions parcials que hem anat veient, presentem la taula 15, on podem apreciar quins eren els predominis lingüístics per als cognoms i els noms de pila entre les classes populars:

- Domini dels cognoms en castellà (un 58%)
- Domini dels noms de pila en català (un 70%)

TAULA 15. Sumatori de cognoms i noms de pila dels representants dels estrats populars oriolans

COGNOMS		
NEUTRE	CATALÀ	CASTELLÀ
9	20	28 (58%)
NOMS DE PILA		
NEUTRE	CATALÀ	CASTELLÀ
15	30 (70%)	13
MALNOMS		
NEUTRE	CATALÀ	CASTELLÀ
	2	

A la taula 6, més amunt, referida als representants de la classe alta oriolana, els percentatges que havíem vist eren inversos:

- Domini dels cognoms en català (un 69%)
- Domini dels noms de pila en castellà (52%)

És a dir, mentre el domini en els cognoms corresponia al català en la classe alta, com a hereva directa de la colonització cristiana del segle XIII, la majoria dels cognoms de les classes populars, en el darrer terç del segle XVII, eren ja castellans, com a resultat de les diverses allaus migratòries que havia anat rebent la ciutat entre els segles XVI i XVII. El canvi sociolingüístic que fan evident els cognoms comparant classes socials, no es mostra tan clar en els noms de pila en català, que s'igualen en els estrats elevats i mantenen una alta vigència en els baixos (70%) a la fi del Sis-cents.

Finalment, la taula 16, que parteix de la suma dels cognoms i noms de pila dels dos grans sectors socials analitzats, mostra una resistència del llegat antroponímic català, que es manté per damunt del 50% de casos registrats, en una època en què ens consta per les evidències presentades al principi d'aquest article, que el català ja no és la llengua predominant a Oriola.

TAULA 16. Sumatori de cognoms i noms de pila en tots els estrats socials oriolans de 1678

COGNOMS		
NEUTRE	CATALÀ	CASTELLÀ
13	38 (52%)	35
NOMS DE PILA		
NEUTRE	CATALÀ	CASTELLÀ
22	40 (62%)	25

3.2. LA LLENGUA DEL TEXT

Però de quina mena de català eren usuaris els propietaris dels noms i cognoms que acabem de repassar? És a dir, quina lliçó ens proporciona l'Acta sobre la llengua que parlaven (o coneixien) els testimonis que hi van abocar les seues declaracions i els escrivans que les van recollir? Vegem si aquesta informació es correspon amb les dades antropolòmiques que acabem de presentar.

Com hem comentat en presentar el text, hi ha una versió original, plena d'esmenes, que denota que devia ser presa directament de la veu del personal sanitari, mentre anava relatant tota la casuística patològica que s'havia trobat per la ciutat. L'altra versió és una còpia; es tracta pràcticament del mateix text però amb una presentació més neta i algun altre canvi, com hem pogut avançar. Per això, de cara a l'anàlisi dels trets lingüístics del document ens resulta més útil la versió original, a la qual ens referirem per defecte; és la que transcrivim a l'Apèndix.

En general, hi ha una sèrie d'indícis que ens fan sospitar que l'Acta, encara que redactada en català, es va produir al si d'un context castellà o altament castellanitzat (declarants, escrivà, etc). En primer lloc, tenim unes anotacions als marges d'algunes de les pàgines, en una lletra diferent a la de l'escrivà (Ginés Portillo) però coetània, que, quan recullen alguna cosa més que els codis corresponents a cada declaració (A.1., B.2., C.3., D.4., E.5. i F.6.), són en castellà. La primera anotació en aquesta llengua es troba entre les declaracions de Miravete i Camirla, que és on hauria d'anar la de Morató, la qual adverteix que va en un full solt:

<Ojo, en acabando esta relación, entra la del nº 3., que es la foxa suelta, y luego bolver al nº 4> [f. 37r]

La segona anotació compareix entre les declaracions de Camirla i Orivay (en realitat, entre les de Camirla i Asencio, perquè la d'Asencio està introduïda al mig de la d'Orivay). També és un advertiment, ara sobre aquesta última irregularitat:

<Ojo a la E y 5.>

(...)

<En llegando al Sentir y Parecer, entra primero la relación de Simón Asencio, que es la del nº 5. Y luego se buelbe al nº. 6.> [f. 39v]

Un altre indicatiu d'aquest context castellà són les múltiples rectificacions de paraules castellanes que s'han «escapat», bé als declarants o bé a l'escrivà, i que són corregides, ja siga ratllant parts de la mateixa paraula incorrecta o rectificant-la tota i afegint la forma en català damunt, al costat o entre línies. En trobem exemples a les declaracions dels sanitaris. A la de Joachim Genèsia tenim les següents:

una papera ~~detrás~~ <darrere> la orella dreta [f. 29r]

el sang ~~graren~~ una bolta, y aquella nit que el sagnaren... [f. 30r]

tenia un **gcolpe** gran en lo ~~dit~~ **pulgar** <polse> de aquell peu [f. 30r]

li abia pegat un gran **gcolpe** [f. 30v]

Els mots, grups de mots o fragments de mots que presentem ratllats és perquè estan així a l'original. És a dir, en aquests casos, després d'escrita la paraula, l'escrivà s'adonava (o el feien adonar-se) que no era la forma correcta, la ratllava i la posava com considerava que havia d'anar. Així, *detrás* és rectificada per *darrere*;²⁷ *sangraren* no es corregeix immediatament però, com que es torna a escriure de seguida, es posa ja en la seua forma «adequada» (*sagnaren*); *golpe* és corregida damunt mateix de la paraula perquè s'hi puga llegir *colp*, i *dit pulgar* és rectificat per *polse*. Aquesta mena d'errors i rectificacions ens fan pensar en diferents combinacions lingüístiques entre testimoni i escrivà:

a) La persona que declarava ho feia en castellà i l'escrivà anava traduint-ho al català quan ho escrivia.

b) El declarant tenia dificultats a expressar-se en català però es mantenia el seu discurs en aquesta llengua. L'escrivà havia d'anar rectificant a mesura que transcrivía les formes que no considerava correctes.

c) El declarant s'expressava en el català d'Oriola, altament castellanitzat, i ell mateix, o l'escrivà, qui tingués (més) consciència que no era un català (completament) correcte, anaven corregint-se.

En el cas de Joachim Genèsia, en qui hem entrevist un possible origen francès a partir del seu cognom i que ostentava un nom de pila que podia ser tant català com francès, el nombre elevat de rectificacions de la seua declaració, ens fa pensar que, com a francès, havia après castellà per a relacionar-se amb la comunitat oriolana i, per tant, pertanyia al grup *a*.

A la declaració que ve a continuació, la de Basilio Miravete, només trobem una rectificació que denota un castellà (o un castellanisme) subjacent:

fonch atrobada que no tenia bubó ni dites piques, ans bé algunes ~~man~~ taques [f. 33r]

S'endevina fàcilment que la paraula pronunciada per Miravete i corregida abans d'acabar-la d'escriure era *manchas* (si parlava en castellà i l'escrivà anava traduint, com en l'opció *a*) o bé *manxes* (si era un castellanisme ocasional de Miravete o habitual de l'oriolà d'aquell temps, com seria el cas, respectivament, en les opcions *b* o *c*).

La declaració d'Estevan Camirla no presenta cap cas similar. En canvi, la del cirurgià Simón Asencio sí que té un bon fragment corregit:

y li digé que el perdonara de lo que avia errat en ~~diehta~~ relació ~~a la diehta~~, y que a la Molt Illustre Junta y ~~que~~ per ell ~~pidiera~~ demanara perdó a ~~saes~~ señoriaes, que **fonc** tanta sa turbació de la **muerte** **mort** del **chich** perquè el volia molt [f. 41v]

27. En el valencià meridional actual no té vigència l'arcaisme *detrás*, al contrari que a les terres valencianes septentrionals. Tampoc no és probable que perdurara fins al segle XVII a Oriola, sobretot perquè la rectificació ens mostra que era sentit com una paraula castellana.

Fixem-nos que són difícilment creïbles tantes «errades» seguides: *dicha*, *pidiera*, *muer-te*. En el cas d'Asencio, que signa en castellà, no ens sorprendria que haguera fet tota la seua declaració en castellà (opció *a*) o bé que aquest fragment, que comença amb un *digé* ('digué'), fos una citació en estil directe, reproduïda per Asencio tal com li l'havien dita (en castellà), i passada per l'escrivà al català (i a estil indirecte) a mesura que anava sentint-la. A la versió que és còpia en net ja es pot llegir tot seguit i sense problemes:

y li digué que el perdonara de lo que havia errat en dita relació, y que a la Molt Il·lustre Junta per ell demanara perdó a ses señories, que fonz tanta sa turbació de la mort del chich perquè el volia molt [f. 21v]²⁸

Un tercer indici que abonaria un context castellà al voltant d'aquest text seria l'existència de castellanismes inusitats, que són acceptats per l'escrivà (no apareixen corregits i es traslladen a la còpia). En la declaració de Miravete apareix el mot *pericle**, inexistent en l'inventari lèxic del català —i també del castellà— però que presenta una morfologia adequada al català. El seu significat és el de 'perill'. A cap altra declaració no apareix aquest mot inventat. A les declaracions de Genèsia i de Camirla apareix només *perill*. Ara bé, en la de Miravete, tenim en dues pàgines la següent successió de *pericle* i *perill*:

sens *pericle* eminent (...) Y està sens *pericle* (...). Y de present està sens *perill* [f. 34v]
té febra de *perill* [f. 35r]

És a dir, fa l'efecte que quan Miravete s'adona que ha dit dues vegades un mot que acaba de crear ell en substitució del que realment es diu —o li ho acaben d'advertir—, canvia al mot que correspon. Curiosament, ni Portillo, que corregeix altres vegades la seua versió original ni l'escrivà de la còpia, pensen que *pericle* puga ser incorrecte. Potser si haguera estat un calc de *peligro*, amb alguna forma que recordara més el mot castellà, l'haurien rectificat, però amb aquesta forma «catalana» probable o que sonava a cultisme del llatí els va semblar que havien de respectar un mot que no havien sentit mai. Això diu molt sobre la inseguretats lingüística en català que devien sentir els oriolans d'aquell temps, segurament, uns parlants més que altres. Una altra mostra d'aquesta inseguretats la tindriem en l'ús del mot *detrás*, corregit per Portillo en la declaració de Genèsia, com acabem de veure, però deixat intacte pel mateix escrivà en la de Miravete (i en la còpia també):

sí sols patí febra ardent ab una paròtida *detrás* la orella [f. 33r]

Un altre exemple semblant i que ara hem d'atribuir plenament a Portillo (perquè pertany a la part introductòria del document, abans de les declaracions) és l'ús de la locució *ans-de air* en compte de la normal en valencià (del passat i del present), *después-ahir*. Ara no hi ha correcció envers la forma que hauríem esperat com a normal (ni tampoc a la còpia, on es manté), motiu pel qual no hem de pensar tant en inseguretats lingüística com en un

28. Vegeu l'Apèndix de la continuació del nostre article en el proper número d'*Estudis Romànics*.

calc del castellà que fa el mateix escrivà (si és que el seu domini del català era parcial, com sospitem) o bé en un trasllat al text d'una interferència integrada en el català dels oriolans. No debades, aquesta varietat lingüística tenia fama entre els valencians del Sis-cents d'estar altament interferida pel castellà; en són bona mostra uns versos de March Antoni Ortí (el secretari del Consell de la ciutat de València, que consta al principi del document que estudiem) quan, actuant com a secretari d'un certamen literari el 1623, critica un dels poetes que s'hi han presentat, que és de Gandia i es diu Oriola de cognom. Ortí fa un joc de paraules amb el llinatge del poeta i el nom de la ciutat d'on el poeta té el cognom:

Oriola ab ser discret
als que en Oriola escrihuen
me pareix que ha contrafet,
que en aquella terra diuen
el *home*, el *bou* y el *perret*.

La interpretació que en fem és que, segons Ortí, Josep Oriola hauria escrit en un català correcte i no com el que s'escrivia i se sentia llavors a la ciutat d'Oriola, on, al costat de paraules normals de la llengua, com *home* o *bou*, en deien d'altres que eren castellanismes «crus» com *perret* (i suposem que també *perro*). Ortí, a causa del seu càrrec, coneixia molt bé com escrivien els oriolans, perquè rebia correspondència d'Oriola, igual que de la resta del Regne. També devia conèixer molts oriolans personalment, com, per exemple, el bisbe de la diòcesi que capitalitzava Oriola i oriolà de naixença, Joan Garcia d'Artés, de qui comenta un sermó predicat a la Seu de València, en què, entre d'altres coses, va explicar que el valencià tenia set vocals.²⁹ Ortí, fins i tot, coneixia molt bé la situació sociolingüística d'Oriola, com demostra el fet que el 1642, dins un document general per a tot el Regne de València, redactat en català, afegí una nota específica per a ser difosa per Oriola i rodalia en castellà (Millan 2007: 100).

El català d'Oriola, doncs, al mig d'un procés de minorització del seu ús durant el segle XVII, es devia caracteritzar per aquesta mena de castellanismes inèdits a la resta del País Valencià. Algunes d'aquestes formes acastellanades podien ser producte de la «creativitat» individual i altres podien haver-se estès entre els catalanoparlants oriolans: *perro*, *pericle*, *ans-d'air*, *detràs*, *golp*, *mancha*, *pulgar*, etc. Els parlars actuals de Crevillent i Guardamar, els pobles catalanoparlants més pròxims a Oriola, en deuen ser l'herència més directa d'aquella varietat oriolana abandonada a la seua sort; a Guardamar, per exemple, trobem avui dia, sense anar més lluny, els mots *detràs* i *golp* (Montoya 2003: 40).³⁰

Altres castellanismes lèxics que podem qualificar de sorprenents per a l'època i la zona que compareixen al text serien *cos* ('coça, guitza'); *semilles* ('llavors'); *intenso* ('intens'), *llímpia* ('neta'), *entengut* ('entès'), etc. Alguns d'aquests, però, devien compartir ús amb les formes catalanes correctes: són els casos de *llebantar(-se)/llevar(-se)*, al costat de *llebar(-se)/alçar(-se)*, o *ombro/hombro*, al costat de *muscle*. Vegem aquests

29. March Antoni Ortí: *Segundo centenario de los años de la canonización del valenciano apóstol San Vicente Ferrer*, València, 1656 (apud Climent 2003: 96).

30. En el treball citat, a més dels exemples últims, es pot trobar un estudi més exhaustiu del català oriolà del moment (p. 27-46).

últims exemplificats en boca dels qui els degueren dir. Els següents fragments pertanyen a Joachim Genèsia:

A) tenia un dolor en lo bras, *ombro* y pit dret del egersisi de *llebantar* la prensa de fer fideus que es fan en la dita casa [f. 29v]

B) aquella nit que el sagnaren es *llebantà* del llit y es begué un poal de aygua del pou, saladada y de mala calitat [f. 30r]

C) abia tengut una febreta, pero ya la trobà *llímpia* de dita febra. Y el altra dona estava ya *llebantada* y combaleixent de una febra que dix abia tengut [f. 31r]

El segon sentit amb què empra Genèsia el mot *llebantar-se* (exemple B) es correspon amb formes no interferides pel castellà en boca d'altres dos sanitaris. Es tracta de Miravete, que empra *llebar-se*, i Asencio, que usa *alsar-se*:

B) li dix que bé podia *llebar-se* per lo matí i tratar-se com a bo [f. 36v]

B) Y aquella mateixa nit se *alsà* del llit y es begué un poal de aigua salobre [f. 40v]

En el cas de la parella *ombro/hombro* davant de *muscle*, es repeteix la tria acastellanada per Genèsia (com acabem de veure més amunt en l'exemple A), que ara ve acompanyat, respectivament, per Camirla i Orivay:

Item. Altre fill de Francisco Caixí, de febra punticular maligna, ab un granet en el *ombro* dret, floronquet sego. Morí al novè. [f. 38r]

y un floronquet sego en lo *hombro* [f. 39v]³¹

Davant d'això, Simón Asencio usa sistemàticament *muscle*:

tenia devilitat el *muscle* y se li engangrenà [f. 35r]

un tumor en lo *muscle* corresponent [f. 40v]

El trobà ab un tumor en el *muscle*³² esquer, prop el ingle. (...) Y cosint —féu relació— que s'avia pasat el tumor de dit *muscle* [f. 41r]

La variabilitat en el vocabulari dels oriolans s'estenia també a altres exemples en què l'alternativa acastellanada era més general al País Valencià. Així tenim exemples com *la*

31. En el cas d'Orivay, no sabem si hauríem d'atribuir-ho a la ciutat de València, d'on provenia, a la influència de la parla d'oriolans com Genèsia o Camirla, que acabaven de declarar, o a la seua suposada —per nosaltres— llengua primera castellana.

32. El sentit de *muscle*, ací i una mica més avall, és 'part del cos on comença la cuixa', en coincidència amb una de les accepcions dialectals que dona el DCVB, però podria ser un castellanisme imputable a la persona que fa aquesta declaració, perquè els altres testimonis sempre diuen *cuixa*.

(h)ingle/el(h)ingle, davant del correcte *engonal*, *aprendís* enfront d'*aprenent*, o *sangrar* enfront de *sagnar*. Vegem-ne una mostra del primer cas, amb les dues variants que hi fan acte de presència atribuïbles al mateix declarant, el Dr. Camirla, com a prova que diferents paraules sinònimes podien alternar en l'ús de les mateixes persones:

se li atrobà una glàndula ~~inflamada~~ en la *hingle* dreta ~~per~~, y consta éser per causa de un gra que se li atrobà en la cara del ~~pet~~ mateix peu (...) *Item*. La muller de Francisco Cabrera, ab febra contínua y dos tumors, hu en cada part de la junta dels *engonals*, sens tocar en les glàndules de aquelles parts [f. 37v]

La variació lèxica incloïa també la ultracorrecció, un fenomen sempre lligat a la inseguretat lingüística. Vegem els exemples *pest* ('pesta') i *sust* ('esglai'), presents tant a l'original com a la còpia. El primer el trobem alternant amb *peste*, que seria l'adopció de la paraula castellana directa, i *pesta*, la forma normativa en català. A la introducció de l'Acta, que devem a Portillo, hi ha només *peste*; en la declaració de Miravete, sempre hi ha la ultracorrecció *pest*, i quan parla Orivay, s'usen *pest* i *pesta*. L'únic parlant de fora d'Oriola, i justament metge especialista en epidemiologia, és l'únic que utilitza la forma correcta del català. El més probable és que els oriolans usaren *peste* habitualment i que Miravete, amb la intenció de millorar el seu català, se li acudís que *pest* podia ser una bona solució. Per que fa a la segona ultracorrecció, vegem-ne aquests exemples:

estant ab la ebacuació mèstrua, tingué un *sust*, del qual se li retirà la dita ebacuació [f. 30r]

Dit cirujà, del *susto* de la mort del chich, li donà un mal y q̄ es quedà sens sentit [f. 41v]

La primera frase prové de la intervenció de Genèsia; el mot ultracorrecte del qual (*sust*) és respectat per Portillo. La segona frase prové de la declaració d'Asencio, però aquest degué dir el castellanisme més corrent, *susto*, i Portillo, conseqüentment amb la transcripció de la paraula de Genèsia, considerà que era millor *sust*.

En suma, tot sembla indicar que la majoria dels sanitaris oriolans que declaren, així com també el notari que es fa responsable de l'Acta, Portillo, eren castellanoparlants de llengua primera que coneixien i eren capaços d'usar el català però amb moltes limitacions. Portillo devia tenir un bon coneixement de la llengua administrativa foral, en tant que varietat oficial del Regne de València, però ja no tant de la llengua quotidiana i, molt menys del vocabulari mèdic. Dels metges i cirurgià citats a declarar, exceptuariem Francés Morató, de qui ens manca el testimoniatge original,³³ però que signa amb el seu nom de pila en català, i Esteve/Estevan Camirla, que estampa la seua firma autògrafa en castellà (Estevan) però que presenta una castellanització més escassa en relació a les altres declaracions del document. Aquests dos, per tant, devien tenir el català com a llengua primera, però els altres dos metges (Genèsia i Miravete) i el cirurgià (Asensio) oriolans mostraven un domini clar del castellà. A pesar d'això, l'estudi antroponímic del text pa-

33. A la versió de la còpia, on es recull la declaració de Morató a base de frases telegràfiques (vegeu el nostre treball a l'Apèndix del proper número d'*Estudis Romànics*), no detectem castellanismes d'importància.

lesa encara una pervivència de l'herència catalana per damunt de la substitució de la llengua parlada en el dia a dia, que ja estava molt avançada a les acaballes del segle XVII.³⁴

BIBLIOGRAFIA

- ABAD MERINO, Mercedes (1994): *El cambio de lengua en Orihuela. Estudio sociolingüístico-histórico del siglo XVII*. Murcia: Universidad de Murcia/Caja Rural Central de Orihuela
- BOVÉ MONTCUSÍ, Montserrat (2003): «Els renoms del Pla de Santa Maria». *Quaderns de Vilaniu*, 43, p. 97-108.
- CLIMENT, Josep Daniel (2003): *L'interès per la llengua dels valencians (segles XV-XIX)*, València: Consell Valencià de Cultura.
- COLOMINA, Jordi (2000): «El dialecto murciano como resultado del contacto lingüístico medieval castellano-catalán», *Estudios de Sociolingüística* 1 (1), 2000, p. 153-172.
- CREMADES, Francesc (2003): «Medicina: canvi social i canvi lingüístic», V. Martines et al. (eds.) *Llengua, societat i ensenyament*. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, Volum II, p. 87-108.
- DCVB: *Diccionari Català-Valencià-Balear*. Palma de Mallorca, 1978 (10 volums). [també en <http://dcvb.iecat.net/>]
- FERRANDO, Antoni / NICOLÁS, Miquel (2005): *Història de la llengua catalana*, Barcelona: Editorial UOC, 2011.
- KAMEN, Henry (1980): «Esquemas de vida i muerte». *La España de Carlos II*, Barcelona: Crítica, 1981, p. 67-106.
- MARTÍNEZ GOMIS, Mario (1982): «La larga espera de la muerte en una ciudad valenciana del siglo XVII. (Orihuela ante la peste de 1676-1678)». *Anales de la Universidad de Alicante. Historia moderna*, 2, p. 135-166.
- MAS, Antoni / MONTOYA, Brauli (1999): «Use and disuse of the Catalan anthroponyms in Elx (1565-1738)», *Catalan Review (special issue dedicated to Prof. J. Gulsoy)*, volume XIII, Numbers 1-2, p. 135-154.
- MILLAN, Jesús (1976): «Aproximació a l'estudi del canvi de llengua a la comarca d'Oriola», *Serra d'Or*, gener, p. 29-31.
- MILLAN, Jesús (2008): «Els canvis en l'espai durant el triomf de l'agricultura a l'extrem sud valencià», *Actes de la II Jornada d'Onomàstica. Oriola 2007*, València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2008, p. 95-105.
- MOLL, Francesc de Borja (1982). *Els llinatges catalans (Catalunya, País Valencià, Illes Balears)*. Palma: Editorial Moll.
- MONTOYA, Brauli (1986): *Variació i desplaçament de llengües a Elda i a Oriola durant l'edat moderna*, Alacant: Institut Gil Albert.

34. En un proper article al número següent d'*Estudis Romànics* analitzarem l'aspecte mèdic de l'Acta.

- MONTOYA, Brauli (2003): «L'oriolà: una varietat siscentista de la llengua catalana», *Actes del Dotzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, volum III, p. 7-54.
- MONTOYA, Brauli (2008): «La toponímia urbana d'Oriola al segle XVII», *Actes de la II Jornada d'Onomàstica. Oriola 2007*, València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2008, p. 121-130.
- VILAR, Juan Bautista (1981): *Orihuela, una ciudad valenciana en la España moderna. Historia de la ciudad y obispado de Orihuela*. Tomo IV, 3 vols, Murcia: Patronato Angel García Rogel, Obra Social de la Caja de Ahorros de Alicante y Murcia.

APÈNDIX

Arxiu Històric d'Oriola. Fons municipal. D 1236. 1678. Folis 27r-45v.

[f. 27r] *Die XIII, mensis maii, anno domini MDCLXXVIII*.

Comparent davant [---]³⁵ lo secretari infrascrit lo Magnífich Dr. Juan Bautista **Oribay**, catredàtic de Hipòcrates y examinador de Medicina de la Universitat de València, Comisari del Ex^m. Señor Arquevisbe Virrey y Capità General de la Ciutat y Regne de València per a visitar y regonèixer la salut pública de tot lo present Regne, com consta ab Real Comició, sa data en València, en **quatre**³⁶ dels corrents mes e any. Y Comisari també de la ciutat de València per a el mateix efecte, com consta de les instruccions que se li an donat per dita Ciutat, fermades per Don March Antoni Ortí, secretari de aquella en ~~quatre dels corrents mes e any~~ dit dia en virtut de les quals comicions, en lo dia de deu dels mateixos es conferí en la present ciutat. Y, havent comparegut davant dels Magnífichs Justícia y Jurats y Elets de la Salut, en la Casa de la Ciutat, en la Sala on se solen tenir les sitiades de aquella, als quals entregà les dites comicions y les cartes de creència que portava de dits Ex^m. Señor y Ciutat de València, y havent tengut colloqui ab dits Magnífichs Justícia y Jurats y Elets de la Junta de la Salut y expresat los motius de sa comició, donaren orde que [f. 27v] tots los meches de la present Ciutat assistisen al dit Magnífich Dr. Juan Bautista Oribay, manifestant-li tots los malalts de qualsevol gènere de enfermetats que y aja en la present Ciutat per a que els puixa beure y regonèixer y fer juhí dels accidents que aquells pateixen per a el efecte de eixecutar les dites comicions. Y que en lo dia de <ans-de air> per la vesprada, assistit y acompanyat dels Magnífichs Dotor Thomàs Muñós y Ginés Sanches Bellmont, Jurats de la present Ciutat, de Jaume Timor, Racional, y [sic] Dr. Diego Quadra, Síndich General de aquella, y en companyia dels doters Joachim Genèsia ~~catredàtic de~~, Basilio Miravete, Francés Morató y Estevan Camírla, doters en medicina, y de Simón Asencio, sirurgià, als quals doters de medicina, y Simó Asencio, se'ls rebé jurament per Nostre Señor Déu, etc, y que prometeren dir veritat. Als quals preguntà en virtut ~~de~~ dit jurament ~~que cascú de per si~~ diguesen y declarasen quins malalts habien tengut des de el primer dia del present any fins lo dia de deu de abril, mes sercapasat, y quin gènere de enfermetats, los quals havent-los examinats a cascú de per si. Y conferint-los enaprés a tots junts, dixeran que aurién tengut 120 == malalts, poch més o meñys, de diferents enfermetats dites esprasses y ordinàries, ya de accidents antichs, ya ~~de algunes febres~~ febres diferents, cambres, anchines, ~~hilla~~ dolors de hillada, catarros y altres enfermetats acostumades, sens haver [f. 28r]

35. Fragment il·legible.

36. Destaquem en negreta els mots que han estat repassats amb la ploma per l'escrivà.

vist en tot este temps en malalt algú señal de enfermetats sospitoses de contagi, lo que confirmen per no haver odenat remeys per a enfermetats contagioses de peste. Dels quals malalts, són morts en lo termini de dit temps 60, poch més o menys. Asò entès que molts d'estos an bengut malalts +y morts de les alqueries+ ab la mateixa seguretat de no ser per causa de contagi presumit ni evident de peste lo. Y per quant los motius per a poder-se presumir auria agut en la present Ciutat enfermetats sospitoses comensaren a córrer des de deu de abril, per a major aberiguació y satisfacció, féu informe y examen rigurós des de eixe dia fins lo dia de air, en què comensaren a fer la visita dels malalts que de present extén, presehint lo mateix jurament dels dits D^{ns}. y siruigià, en virtut de aquell declararen cascú de per si [---]³⁷ lo següent.

<Relació feta per> lo Dr. Joachim Genèsia

<A.1.> *Primo*. Lo Dr. Joachim Genèsia dix y declara que des de lo dia de deu de abril a tengut los malalts següents:

En lo convent de Capuchinos un religiós llech de enfermetat de gota.

Item. Úsola Urrach, de febres contínues, que caygué malalta el Dimecres Sant y de present està bona.

Item. Una neboda de mossèn Rafael Angosto, ab una tersiana de què ya està bona.

Item. En casa del Marquès de Rafal, un llaurador ab una cos de un bou en lo pit, y està bo.

Item. La viuda de Montesinos, que és dona vella, de asma de pits, y actualment pateix dit accident.

[f. 28v] -cident.

Item. En lo convent de sent Agustí, el letor Facundo, ab febra contínua, el qual està ya bo.

Item. En dit convent, el sacristà, de tersianes dobles, y està ya bo.

Item. En dit convent, fray Pedro Pérez ab siàtica, y està millor.

Item. El cuyner del mateix convent, ab tabardillo, del qual és mort aurà tres dies.

Item. Un corista en dit convent, ab tersianes contínues.

Item. Altre corista, en lo mateix convent, ab tersianes dobles intermitents.

Item. En lo mesó de Miquel del Carpio, un chich ab febra contínua, ab una inflamació y florongo en una cama, el qual està millor.

Item. Una filla de Visent Agulló, de una còlica, y està ya bona.

Item. Cas de Phelip Sanches, mestre de aixà, un criat, ab dolor en lo pit, sens febra, de què ya està bo.

Item. Cas de Silvestre, el arriero, un chich ab pulgó y febra, lo cual està millor.

Item. el P^e. Fr. Pedro Pomares, en lo convent de la Mercè, de febra y uns florongos segos en lo pit y en los brasos, de que ya està bo.

Item. Baltasar Soto, Generós, ab tersianes, de què ya està bo.

Item. Sebastià Raya, ab febra, de un acalorament de què ya està bo.

Item. La muller del majordom de Don Juan Rosell, ab un incordi [f. 29r] gàlich, sens febra.

Item. En el convent del Carmen, el Pare Mestre Fr. Sebastià Vilanova, que era molt vell y morí de tersianes contínues aurà huit u deu dies.

Item. El P^e. Prior de dit convent, està ab febra contínua sínoca.

Item. Cas de Benito Pardo, una fadrineta, de una còlica humoral y vapors del útero. La qual està millor.

Item. En casa de Sebastià Garrigós, un malalt ab tersiana contínua.

Item. Cas de Miquel Losano, dos chiquetes ab febra contínua.

Item. En lo ospital, un francès, ab febra contínua, de la qual morí.

37. Fragment il·legible.

Item. En dit ospital, un fadrinet, de febra contínua ardent, ab una papera ~~detrás~~ <darrere>³⁸ la orella dreta. Y morí. Lo qual se colig no aguera aplegat a tal estrem si agués estat en térmens de curació, segons la poca malícia que se advertí dels señals de sa enfermetat ser curable, no poden-se haver eixecutat remey algú per haver estat en lo camp passant tota sa enfermetat, fins que el portaren moribundo a l'ospital, ni del contacte de aquell en la roba del ospital no se a experimentat algun dany de contagi, havent deu dies que sucsehí.

Item. Altre chove de vint anys en dit ospital, que vingué del camp ab febra contínua, ab una inflamació darrere les orelles, [f. 29v] el qual morí. Y, ab lo bon sel y cuidado de la salut pública del dit D^e. Genèsia, y més esent lo puesto comú de malalts com és lo ospital, per haver-se mort tant promptament après que entrà en son poder, per no haver pogut usar en ell curació alguna, féu rigurosa aberiguació del principi de ses enfermetats, causes y temps de <a on benia>. A lo qual li fonch respost que benia de la canyada de doña Ynés de Rocamora, viuda de Don Visent Ruis y Rocell, que està en lo Camp de Sent Ginés, de la present ciutat, on estava segant ab altres tres companys, que foren els que el portaren. Y que mentres mencharen pa de forment, estigué bo, y que, enaprés, havent menchat pa de sivada, es sentí malalt del bentrell, y que es detingué en la dita cañada, que està prop de sinch llegües de la present ciutat, sis dies sens haver menjat bosí. Y que quant lo portaren, aplegà <a la present ciutat, hon estigué cinch dies; y havent-lo imbiat el meche que el curaba> al ospital en la conformitat que ha referit, sens forses ya y moribundo, circumstàncies bastants per a què morís de dits accidents *moritantes*.

Item. En casa de Francés Caixí, aurà quinse dies que morí un fadrinet, lo qual, més de dotse dies abans tenia un dolor en lo bras, ombro y pit dret del egersisi de llebantar la prensa de fer fideus que es fan en la dita casa per no estar acostumat ad aquell [f. 30r] treball. Y habent-li dit que es sagnara, no bolgueren sos pares eixecutar-lo. Y après de alguns deu dies, li donà febra y el sangraren una bolta, y aquella nit que el sagnaren es llebantà del llit y es begué un poal de aygua del pou, salada y de mala calitat, de lo qual li donà una còlica per dalt y per baix de la qual morí dins dos dies.

Item. A Maria Gallego la visità de orde dels señors <de la Junta de la Salut>, ~~de lo qu~~ la qual estava ab febra contínua y un tumor inflamatori en la ingle esquerra que li abia perbengut de causa externa perquè tenia un ~~golpe~~ gran en lo ~~dit~~ ~~pulgar~~ <polse> de aquell peu. Y, haven-se posat una sabata apretada, se li inflamà el chenoll, y de allí es originà el dit tumor, lo que sucsehí deu u dotse dies abans que li donàs la febra y ~~de present està ya bona~~. Y, al mateix temps, estant ab la ebacuació mèstrua, tingué un sust, del qual se li retirà la dita ebacuació, causa bastant per a haver-li engendrat la febra ab la presadent alteració del peu y el chenoll, causar-li un afecte soporós, y créxer-li y fomentar-li el tumor del hingle sense haver experimentat en la dita en tot lo discurs de sa enfermetat señal algú de malaltia sospitosa com se reselà per part de ~~la Ciutat~~ <dita Junta>. Y està bona de present.

[f. 30v] *Item.* A Geroni Trobat, flaquer, visità de orde de dits señors <per a efecte de aberiguar la enfermetat que tenia y el ~~qual~~ ~~tenia~~ ~~trobà~~ ab un hincordi gàlich ab poca febra, del qual estava ya peloriat. Y preguntant-li la causa de la enfermetat, li respongué que abia estat tres o quatre dies ab una dona ab qui trataba carnalment, de lo qual li abia prevengut lo dit incordi y una febreta, y que lo abien sagnat quatre vegades dant-li cordials y fent-li fer ordens de christià fins a peloriorar-lo. Y féu relació el dit D^e. Dotor Joachim Genèsia a la ~~Ciutat~~ <dita Junta> que la enfermetat del dit Geroni Trobat no era cosa de cuydado sinó uns efectes de mal francès sens perill algú, com ab tot efecte, de present està bo. Y assegura a dits señors que el haver-lo fet fer ordens de christià tan acceleradament ~~naixqué~~ de haver tengut equibocació qui li asistí de que podria ser enfermetat pesilent, de lo qual no tenia rastre algú.

38. Introduït entre línies.

Item. En lo forn de Miquel del Carpio, visità, nit de sent Visent Ferrer, de orde de dits señors, dos dones, ~~és un home~~ la una ab un tumor daball lo bras y una contució en la mà del mateix bras y ~~pre~~ sens febra. Y, preguntant-li de aon se li abia originat lo dit tumor, li respongué que li abia caigut des de lo alt una pala del forn damunt sa mà y li ~~abia~~ pegat un gran ~~golpe~~, y que del dit colp li abia sobrengut lo dit tumor. Y que, enaprés, de la aflicció de una filleta que se li abia mort y de [f. 31r] veure a son marit malalt, abia tengut una febre, pero ya la trobà llimpia de dita febra. Y el altra dona estava ya llebantada y combaleixent de una febra que dix abia tengut, y, juntament, tenia uns tumors gàlichs en les parts baixes que son marit li abia pegat. Y que tenia part dels dits tumors huberts y altres que encara no se abien rebentat, pero estava sens febra alguna. Y en lo mateix forn y abia, mort, el marit d'esta última dona. Y, havent regonegut lo cadàver ~~per~~ medi de Ginés Martines, siruigià, no se li atrobà cosa de resel perquè abia mort, segons dixeren la muller y la sogra, de haver-se asotat lo Divendres Sant y haver entrat, ans de curar-se la plaga, en un fabar, de lo qual se li inflamà tota la espala y li donà febra, que llebà de peus alguns dies sens boler-se medicinar, y que begué una beguda de aygua de neu y que, enaprés, lo baren sagnar, de lo qual morí ab alguna aceleritat, emperò sens señals ne sospita de mal pestilent. Y, així mateix, regonegué en lo dit forn una chiqueta de dos anys, poch més o meñys, que també estava morta, ab totes ses carns, sens haver-li fet ninguna ebacuació universal. Y, regoneixent-la tot lo cos, no se li trobà tumor, gra, manches ne altre señal sospitós de contagi pestilent. Y la mare de dita chiqueta dix que abia mort de febra y poch cuydado [f. 31v] que abien tengut d'ella per haver estat tots malalts.

Item. De orde de dits señors, anà al ortet de Cartagena a regonèixer una chiqueta de cosa de dos anys que abia mort en casa de Don Juan Ruis de Balibrera per ser filleta de una ama que els serbia. Y atrobà que el dit angelet era morta de febra y una paròtida *eo* papera, y que no la abien medisinat ni visitat meche altre, sí sols un siruigià que li féu dos sangries, que la segona se la re-setà el mateix D^r. Genèsia ~~pero no tenia señal algú sospitós~~ baixant de visitar a Don Juan Ruis, pero no el tornaren a cridar, ni la béu més fins que la béu morta, ab que té per cert que morí de no haver-la medicinat, perquè no se li atrobà señal algú sospitós de contagi pestilent. Y en lo mateix ort ba regonèixer la mare de dita chiqueta perquè abien dit que tenia un tumor daball lo bras. Y la atrobà sens febra ni tumor ni altra cosa ne accident algú, perquè estava bona y sana. Y així féu relació a la Junta.

Item. De orde de la mateixa Junta regonegué, juntament ab Simó Asencio, siruigià, un cadàver de una dona que morí en la última trabesa del carrer de Amunt que baixa al carrer del Colegi, per haver-se dit que abia mort ab sospita de mal contagiós. Y atrobaren, regoneixent-la [f. 32r] ab gran cuydado, que no tenia señal, ni tumor, ni mancha alguna que pogués dar cuydado, sí que abia mort ab gran pobrea y miseravilitat, y de fam, segons li digueren les vehines de la dita casa que li assistien.

Item. Així mateix, de orde de la mateixa Junta, regonegué, juntament ab lo D^r. Basilio Miravete, Simó Asencio y Ginés Martines, un ~~aprendient~~ de siruigià de dit Martines que li deien Jau-me, per haver abisat a la Junta lo dit Ginés Martines que abia mort de repent ab un gra damunt una sella y un bubó davall lo bras esquer. Y havent-lo regonegut tots los desús dits davant del dit Ginés Martines y Salvador Otiel, ~~son mestre~~ siruigià, ab gran cuydado per la importància de la matèria, no li atrobaren gra ni seca ni altra mancha ni cosa alguna sospitosa. Y, havent procurat inquirir y saver de la mare del dit mort quina causa abia tengut son fill per a la enfermetat de què era mort y quant temps abia estat malalt, respongué que abia huit dies que estava malalt queixant-se de dolor del bentrell perquè abia anat al camp a un fabar de la faena del dit Salvador Otiel y abia menjat moltes faves. Y el dit Ginés Martines, sens orde de meche, lo havia sagnat dos vegades, lo qual es demostraba per les sicatrides de les dites sagnies, causa bastant per a [f. 32v] haver-se mort. Y, en eixa conformitat, feren relació a dita Junta, ~~y sols li trobà va~~ <y asò és la veritat. Y o fermà>.

<f. Joachim Genèsia>.

Relació feta per lo doctor Basilio Miravete

<B. 2.> Lo doctor Bassilio Miravete, +Justícia Civil de la present ciutat de Oriola+, declara que des de lo dia deu de abril ha tengut los malalts següents:

Primerament, en lo convent de la Mercè, el P^e Fr. Pere Pomares, a qui també visitaren los dotors Joachim Genèsia y Esteve Camirla, de febra contínua y uns floroncos segos en los brasos y en el pit, ab grave melancolia *eo* aprengió, pensant tenia contagi pestilencial. Emperò, satisfet de que no tenia accident sospitos de pest, com ab tota realitat no el patia, està ya bo.

Item. Sebastià Raya, ab consulta del dit D^e. Genèsia, de febra intermitent. Està ya bo sens bestigi de haver patit ni patir el sobredit accident.

Item. Una chica de Fransés Muños, de una angina ~~està ya bona sens~~ benigna. Y està bona.

Item. La muller de Joseph Esquer, de febra contínua, sens malignitat. Està ya bona.

Item. Pere Baesa, ab febra intermitent benigna. Està bo.

Item. Francés Bosch, ab febra contínua ab dos floroncos segos en una cama sens sospita de pest. Y està ya bo.

Item. Una filleta de Pere Monreal, de febra contínua a ocació de haver-se pegat un colp en lo front. Està bona, sens haver patit accident maligne.

Item. Una criada del Capità Pere Limiñana, ab febra intermitent causada de una inflamació en lo bras, que si es cansa abitualment, [f. 33r] la té.

Item. El D^e. Ponsiano Cortés, ab febra intermitent que li durà dos dies. Y està bo.

Item. Una criada de Don Juan Ruis de Balibreda, ab consulta de dit D^e. Genèsia, que fonch visitada de orde de la Junta de Salut per haver dit tenia bubó ab moltes piques negres. Però havent-la regonegut, fonch atrobada que no tenia bubó ni dites piques, ans bé algunes ~~man~~ taques de el escrement propi. Y après de morta, és ~~berif~~ tornada a regonèixer, es berificà lo mateix ~~gm~~, sí sols patí febra ardent ab una paròtida detrás la orella, sens vestigi de contagi pestilent. La qual regoneixensa feren en lo ortet de Cartagena.

Item. La muller del D^e. Pere Aleman, ab febra diària pròpia a ocació de haver-se purgat y haver tengut sobrepora.

Item. La muller de Nicolau Aniort, ab febra intermitent terciaria, que es redueix a febra diària impròpia.

Item. Una filla de Francés Ruis, siruigià, de mal de gota coral, ab febra diària pròpia a ocació de una pesadumbre.

Item. Cas de Francés Navarro, talavarder, dos chichs ab propeixia, a ocació de haver menjat pa de civada calent, no ven cuyt, y haver begut aygua. Moriren dins dos dies naturals sens senyals ne sospita de contagi pestilent.

Item. En dita casa, altre chich ab tabardillo, [f. 33v] sens que aja manifestat per senyals així de escrecions com de tots els demés que porta la medicina, contagi pestilent. Y morí ab una inflamació en la gola que el sufocà, causada de haver oït plorar a sa mare per la mort dels altres dos fills que moriren.

Item. De orde de la dita Junta, visità una esclava de Don Juan Rocell, que, estant ab febra contínua, menjà llet y carhofes, y li donaren unes cambres, de les quals morí sens sospita de mal contagiós pestilent ~~havent en el quin~~ perquè un tumor que tenia al sòl del ventre, sens tocar en la hingle, era gàlich y el tenia quinze dies ans de la febra. Lo qual li consta al relant així per relació de dita malalta com de la sua perícia. Tot lo qual confirma provenir de la desús dita causa, no per lo tumor ni febra, sí per les cambres nates de la corrupció de la inmòdica quantitat de llet ab mescla de les carhofes, pues poch ans de morir tingué un bòmit de llet corrupta ab quantitat.

Item. Una fadrineta, cas de Rodrigo Molino, que, estant en la costum, entrà en el aygua freda fins a miga ~~peru~~ cama, de lo que es suprimí la costum. Y li donà febra sínoca, y se li inflamà una vèrtola en la hingle. Emperò, no tingué senyal algú de contagi pestilent y estigué ~~ya~~ bona al quart dia.

Item. La muller de Joseph Gimenes, ab un dolor de costat espúreo. Està bona, sens haver tengut febra.

[f. 34r] *Item.* La muller de Roch Miralles, ab una febra terciana intermitent, de una ~~poat~~ inflamació en la mamella, de llet represa. Està bona.

Item. Un criadet de cas de el Sacriste, ab una còlica viliosa de haver menjat llet y carchofes. Li féu rapte al cap y li donà frenesí, es llansà per una finestra y morí rebentat sens señal pestilent.

Item. Un criadet del D^f. Martín Llópez, ab febra sínoca de haver entrat en un favar. No té malignitat alguna.

Item. El canonge Joseph Riquena, de melancolia hipocondríaca, ab febra avitual dels bapors del humor melancòlich. Està bo.

Item. De orde de dita Junta de Salut, visità, ab consulta del **dit** D^f. Genèsia y D^f. Francés Morató, a Geroni Trobat per haver-se dit tenia un bubó pestilent ab tabardillo y frenesí. Fonch atrobat tenia febra contínua y un hincordi gàlich naixcut de haver estat tres o quatre dies tractant carnalment ab una gàlica confirmada a qui el relant a visitat. De estos accidents ~~la~~ féu relació a dita Junta que la febra era benigna, sens rastre algú de contagi pestilent, que el frenesí no tenia, ans bé, conceixia el malalt que el dir-li el sirugià delirava era contra son lliure enteniment, lo que es verificaba de ser tan mite la febra. Y que encara que se li abia ordenat cordials, y per a el frenesí, alguns remeys, [f. 34v] no abia enfermetat que eu indicàs, com també sens pericle eminent de nesesitat alguna fer-lo peloriar. Coneguda la enfermetat que real y verdaderament patia, que, notòriament, és la desús dita, es curà ab los remeys nesesaris y ordinaris de la febre contínua viliosa, sens que aplegàs als límites de ardent. Y dins tres dies estigué bo, durant-li el incordi gàlich hubert ab molt bon color de cara, sens vestigi de altra enfermetat.

Item. En lo convent de Sent Agostí, ab consulta del D^f. Joachim Genèsia visità un religiós de tabardillo. Tenia la compleció morbosa e mal humorada y gàlich. Es tingué sospita tendria en la hingle una glàndula, però, havent-lo regonegut, se atrobà ser una sisura ~~eo~~ costuró gros de un hincordi que, sent jove, abia tengut. Y, com estava flach, dita enfermetat estava més eminent. Morí de dit tabardillo sens vestigi de contagi pestilent.

Item. Un corista del mateix conbent, ab febra intermitent y un floronquet sego en les espales. Y està sens pericle.

Item. Altre corista mallorquí en dit conbent, de aprençió que el primer religiós difunt abia mort de contagi. Estant pletòrich, li donà febra ardent sens sospita alguna de contagi pestilent, y de present està sens perill.

Item. En lo convent de monges de Sent Sebastià, Sor ~~Belana~~ Isabel Anna Miravete, de una apostema intrínseca <en lo pit> ab febre, [f. 35r] sens sospita alguna. Y està millor.

Item. En lo convent de Sent Gregori, orde de Sent Francés, un religiós ab tersianes benignes.

Item. La muller de Pere Lechuga, de fam. Ha mort de cíncope o desmay per haver estat quinze dies sens alimentar-se cosa de sustància.

Item. Jusep Espinosa, forner, sent flach de ventrell, a begut molta aygua, **té** febra de perill però sens señal pestilent.

Item. Paula Regil, de haver-se-li retirat el mèstruo ab lo sobresalt de haver ~~oit~~ ~~dir~~ vist pasar un cadàver. Està ab febra contínua sens señals pestilents.

Item. Una filla de Damià Gaín, ab inflamació de gola sens febra. Y està bona.

Item. La muller de Andreu Gonsalves, ciutadà, és morta de tabardillo, naixcut de una grave pesadumbre y una mortificació de una inflamació de achaque antich que tenia devilitat el muscle y se li engangrenà per introducció de humor melancòlich. No ha tengut señal pestilent.

Item. Una criadeta de dit Andreu Gonsalves, ab un letargo naixcut de el desorde de veure molta aygua. *Itt*

Item. De orde de dita Junta de la Salut, visità a la viuda de Vicent Garcia, ab febra venigna. Tenia un gra <carboncho> en lo pols dret y sens que fos pestilent. Se li donà orde a Thomàs Brotons, ciruigià, per a que el rasmàs, y li tallà una bena temporària la bena del cap, en la regiò dels polsos, y morí desangrada sens poder-o remediar.

[f. 35v] *Item.* De orde de dita Junta visità ab consulta de dit D^r. Genèsia a Maria Gallego per haver-se dit tenia un bubó pestilent. Y havent-la regonegut, se atrobà tenia un tumor en una hingle sens señals de pestilent. Y havent inquerit la causa, se atrobà que molts dies abans que li donàs la febra contínua que tenia, es pegà un gran colp en lo polse del peu dret <esquer.>, y de allí se li inflamà lo chenoll, y de dita inflamació resultà el tumor desús dit, suprimín-se-li el mèstruo que tenia al mateix temps. Està bona sens aver tengut enjamés vestigi de contagi pestilent.

Item. En lo forn de Carpio, de orde de dita Junta, visità a consulta de dit D^r. Genèsia y D^r. Morató a dos dones, que la una tenia una glàndula inflamada davall lo bras a ocació de haver-se pegat un colp en la mà del mateix bras. Y no tenia febra. Y la altra dona estava combaleixent de una febra y uns tumors gàlichs en les parts baixes. Y, així, la una com el altra no tenien vestigi de contagi pestilent. Y en dit forn regonegué per medi de Ginés Martines, siruigià, un cadàver per haver dit dit sirugià tenia bubó. Y no se li atrobà cosa alguna, ans bé fonch mort *ex causa* de que, havén-se disiplinat lo Divendres Sant, abans de curar-se, begué aigua de neu en quantitat y, sufocant lo calor natural, [f. 36r] morí. Y en lo mateix forn y abia una chiqueta morta que, sent del pit menjaba eo mamant, menjaba de diferents aliments y, enfitan-se, morí ab corrupció de la llet sens altra enfermetat. Tota la cual verificació es féu ab molta estricta inquisició.

Item. Estant <el relant> en la Junta de Salut ab assistència dels dits dotors Genèria y Morató, entraren Salvador Otiel, ciruigià, y Ginés Martines, son oficial, y digueren el dit Ginés que un aprenent seu que es deya Jaume, a les quatre ores de la vesprada del dia vint-y-set de abril propasat, havent estat bo tot lo antessedent dia, digué que li feya mal dolia la sella y que, *incontinenti* se li féu un carboncho y al mateix temps li apuntà un bubó daball lo bras, y que morí de repent. Y, havent-se replicat per part del relant si tenia alguna abia estat malalt y el abia sagnat, respongué que no perquè tot abia segut de repent. Y, havente anat el relant y el D^r. Genesia y Simón Asencio, ciruigià, en companyia dels dits Otiel y Martines de orde de dita Junta a regonèixer dit cadàver, fonch atrobat que en lo puesto on deya estava el carboncho sols tenia una corfeta *eo* postuleta que, havent-la tocat ab lo dit, es llebà y no quedà seña alqu, ans bé, el color sens seña de haver tengut res. Y havent-li dit Simón Asencio al dit Ginés Martines que allò no era res, respongué que era beritat, que no era res el gra. Y havent pasat a regonèixer daball lo bras, hon dix tenia el bubó, fonch atrobat un [f. 36v] seña de emplastre, però en la part no abia res ni seña de haver agut bubó ni altre tumor, tenint dit puesto higual y lacse. Y preguntant-li dit relant a la mare del difunt de quina enfermetat presumia abia mort son fill, digué que abia huit dies que es queixaba del bentre, de haver menjat unes faves y que, estant així enfitat, dit Ginés Martines lo sagnà dos vegades, lo que també confesà entonses dit Ginés. Y es conegué per les sisures dels brasos y que morí ab gran dolor del ventre. Y es presumeix que per no ser de la sua perícia, errà la enfermetat.

Item. Visità aquella nit mateixa a dit Ginés Martines a la que serien les dotse de la nit a causa de que deyen se estava morint, y se abia fet ell mateix combregar y peloriar. Y el ba atrobat sens accident alqu. E fent inquisició quina causa abia tengut, es atrobà que hebat de <sols tenia> una himaginació que li podia paciò de ánimo que abia consebut de que estava ferit del contagi y li dix que bé podia llebar-se per lo matí i tratar-se com a bo perquè lo que tenia sols era una behement aprenció de temor.

Y declarà dit relant que, havent-li fet relació el D^r. Francés Morató y dit Ginés Martines que els malalts del forn, Maria Gallego y Geroni Trobat, tenien bubons que sin causa externa alguna abien nai seguit les febres ab la malignitat de accidents, així de frenesis, bòmits euriginosos, *animi* deliquiós y altres accidents que se experimentaven en la ciutat de Múrcia y que se abia experimen-

tat contagiari-se, fonch de parer que, segons dita [f. 37r] relació, comensava a introduhir-se la ~~maligna~~ ~~type~~ el contagi pestilent, però per la insertidumbre de les relacions, que es podien engañar, no es pasaren a fer les diligències de actual pest fins que es verificàs, si bé ~~per~~ <ab> lo remey tan sa que és la precausió de beure lo que era, pues, com hòmens, es podien engañar ab lo fonament de señals aparents. Y havent ell, relant, regonegut dits malalts en diferents vegades, y havent pres exquisites relacions, y que els bòmits no eren ~~eruginosos~~, les febres eren mites [*sic*: remeses?] ab benignitat de accidents, bubons gàlichs y de causa externa, sens que de dites cases se agués comunicat a ningú, encara que es rosaren moltes persones ab dits malalts, no es contagiaren, ans bé, estan bons y sans, referint-se en tot a les desús dites relacions. Y en vista de no haver atrobat señal algú dels que se li informaren ni dels que la perícia de la medicina portà en les pestilents constitucions, fonch de parer no ser contagi pestilent. Y açò és la veritat y o fermà.

Dr. Basilio Miravete Cival

<Ojo, en acabando esta relación, entra la del nº 3., que es la foxa suelta, y luego bolver al nº 4>

Relació feta per lo D^r. Esteve Camirla

<D.4.>Lo D^r. Esteve Camirla declara que des de lo dia deu de abril a ~~tengut los malalts següents~~ fins vint-y-quatre del mateix no a visitat ~~malalt algú~~ per haver estat malalt en lo llit, y que des de vint-y-sich [*sic*] de abril ensà ha tengut los malalts següents:

Primerament, una filla de la viuda de Juan Valero, ab febra contínua y un gra de foch [f. 37v] sens malignitat damunt lo parpall del ull esquer. Morí als nou dies de dita febra però sens señal de contagi pestilent, ans ni après de morta.

Item. La dita viuda de Valero, ab febra contínua, ab frenesí, sens altre accident. Y als trenta dies a quedat fora de perill y combaleixent.

Item. Juan Rodrigues, menescal, una terciana intermitent ab un dolor de orella. Y al catorsè dia, bo.

Item. Un jendre de la viuda de Visent Garcia, febra punticular maligna ab sopor, inapetència, bòmits viliosos. Morí al onzè dia ~~sens señal~~ y se li atrobà una glàndula ~~inflamada~~ en la hingle dreta ~~per~~, y consta éser per causa de un gra que se li atrobà en la cara del ~~peu~~ mateix peu, a lo que se entengué de causa externa.

Item. Un llaurador en lo carrer del Castell, que es diu Ferrando, ab un dolor en lo ventre de un colp que es pegà collint fulla en dita part, sens altre accident. Y en dos dies estigué bo.

Item. La viuda de Pichó, de una sufocació uterina, sens altre accident. Y està bona.

Item. La muller de Francisco Cabrera, ab febra contínua y dos tumors, hu en cada part de la junta dels engonals, sens tocar en les glàndules de aquelles parts; de causa vidual [*sic*: 'habitual'] que sol patir en cada sobrepert. Y es beu ser així en esta ocació per haver-los tengut ans de la febra, y més en la violència de un abort, sens altre accident. Y està millor al cap de onse dies de llit.

[f. 38r] *Item.* Un ~~cuñat~~ jermà de Pere Hita, mercader, ab una ericipela ~~eedematodxes~~ en la cara y febra contínua, sens altre accident. Sens altre accident, està bo al novè.

Item. Un fill de Francés Caixí, ab ~~tal~~ febra maligna punticular. Sens altre accident, morí als setè.

Item. Un cuñat de Antoni Clement, sacristà, ab febra una Phtysis o úlsera de lleu ab quatre mesos de malaltia, y persevera.

Item. Una néta de Joseph Serdà, ab febra contínua ab crudea de bentrell de còpia de fleumes, sens altre accident. Persevera.

Item. La viuda de Blay Otiel, dolor de hillada ab febra diària originada de vigília, sínthoma del dolor. Està bona.

Item. Un cuñat de Francisco Ribera, ab terciana doble, ab bòmits y inapetència tan solament. Està bo.

Item. La viuda de Vicent Garcia, ab febra contínua, ab un carboncho bulgar sens escara damunt la cella dreta. Morí desagnada perquè en les sages [*sic*] se li tallà la bena del pols. Morí al catorsè.

Item. Inés la Rebenedora, tersiana doble sens malícia, ab inapetència gran, combaleixent al vint.

Item. Una filla de Joseph Miquel Losano, ab febra contínua y un granet sens malícia en lo pit, que bulgarment digüen floronco sego. Sens altre sínthoma, persevera la malaltia.

Item. Altre fill de Francisco Caixí, de febra punticular maligna, ab un granet en el ombro dret, floronquet sego. Morí al novè.

Item. Una germana de Francés Cabrera, [f. 38v] ab febra contínua punticular maligna, ab bòmits colèrichs, vigília, desmay, sens altre sínthoma. Morí al novè.

Item. Una filla de Joseph Meseguer, ab febra contínua, ab una glàndula seca davall lo bras dret per causa de tenir en lo pit un floronco sego, ab deliri, inapetència, vigília, inquietut. Sens altre accident, morí al setè. Y per la sospita que podia causar tant la malícia de la enfermetat com la seca de davall lo bras, lo dit relant, per a satisfer-se de tot recel, procurà aberiguar les causes antese-dents de dita enfermetat y se li dix que abia usat de pa de ordi +recent+ en unes vegades, y en altres, de pa de panís mesclat ab carabasa. Y confirmà lo dit relant lo seu juhí de que no y abia agut en dita malalta enfermetat pestilent ab efecte, pues a ningun altra persona de la casa se apegat ni a pasat a altra casa dels que li asistiren del vehinat.

Item. Una filla del tinent del perteguer, ab febra contínua, ab sopor, sens altre sínthoma. Persevera.

Item. Juseph Cartagena, ab febra contínua, ab un gran dolor de cap y melancolia, sens altre accident. Al catorsè, combaleixent.

Item. Un fill de un sego, ab febra contínua punticular maligna y un carboncho escarificat bulgar en lo costat dret. Està millor.

Item. Esmeregilda Company, ab febra contínua y sinch floroncos segos, sens altre accident. Els quals afectes es originen per supreció de mesos. Persevera.

[f. 39r] *Item.* Una sogra de Juan Navarro, ab febra punticular maligna, ab un dolor en lo ventre intenso, sens altre accident. Persevera.

Item. La muller de Andreu Sanches, ab febre contínua. Està millor.

Item. Cayetano Martínez, ab febra contínua ab per cruditats de ventrell, ab sopors y bòmits viliosos. Persevera.

Item. Un fill de Francisco Ganga, ab febra contínua y glàndula en la hingle, sens señal maligne. No és accident la dita glàndula de la febra per haver aparegut abans de la febra dos dies.

Item. Una revenedora nomenada La Caponeta. Té pasme per causa que la bolien robar. Morí al quart sens señales enjamés del contagi pestilent.

Item. Un francès, ab febra contínua, que tenia asma quatre mesos. Morí sens altre sínthoma.

Item. La muller de Aragó, ab un dolor en lo costat, espúreo, ab febre contínua. Està ya bona.

Item. Un jendre de Grabiell Saragosa, ab terciana doble intermitent, sens malignitat. Està ya bo.

Item. Jusepa Bravo, ab febra contínua maligna, ab coma vigil, sens altre accident. Persevera.

Item. Cas de un albarder, una dona ab una inflamació en la gola, sens altre síntoma. Està millor.

Item. Un fadrí al costat del forn del carrer de Sent Juan, de febra contínua maligna ab deliri, inquietut, vigília e inapetència. Morí al novè.

Item. Dos francesets al costat de la viuda de Lucas Martínez, ab febres contínues, sens altre sínthoma maligne. Perseveren.

[f. 39v] *Item.* Declarà que en lo primer de abril visità en lo forn de Carpio a la fornara y la trobà ab un colp en la mà y una seca baix lo bras cort <sens> resp <febra> originada del colp. Y en estos interm... trobà una filla y està bona.

Item. Declara així mateix que en dit forn, anant a visitar a la sobredita fornera, trobà una filla següa ~~morta en~~ que se estava morint. Y demanant la causa, li digueren que dita chica estava pasmada per un esglay de coses de casa y, així mateix, enfitada. Y ~~informant-se~~ fent juhí dit declarant de la malaltia que tenia segons els senyals que atrobà [marge:] <Ojo a la E y 5> y conegué, tenia un tabardillo ab molta plenitut, y, falta de curació. Morí ~~encontinent~~ al quart dia. Y açò és la veritat. Y o fermà.

El Dr. Estevan Camirla

<Sentir y resolució del Magnífich Dr. Juan Bautista Oribay>

<En llegando al Sentir y Parecer, entra primero la relación de Simon Asensio, que es la del nº 5. Y luego se buelbe al nº. 6.>

<F.6.>Lo dit Magnífich D^f. Juan Bautista Oribay, comisari desús dit, vistes les antedents relacions y havent visitat los malalts que de present extan [*sic*], declara que visità en termini de una vesprada vint-y-huit malalts, dels quals ~~fos~~ la vint-y-tres, ya per estar malalts de enfermetats benignes y diferents *eo* esparses, ya per estar referides per los altres doctors en ses relacions, solament declararà els sinch que podien donar cuydado y sospita ~~en orde a la~~ de contagi pestilent, que és lo que procurà aberiguar.

Primo. En casa de Fransés Caixí, un chich, fill de aquell, de nou anys, el trobà ab una febra contínua ardent, punticular, *bulgo* pulgó, y un floronet sego en lo hombro³⁹

[f. 40r]

<Simón Asencio>

Relació feta per Simón Asencio, cirurgià

<E.5.>Simón Asencio, cirurgià, declara que des de lo dia deu de abril ~~a tengut los malalts~~ a curat y regonegut los malalts següents.

~~Havent avisant~~ <Primerament> va anar a regonèiger a 24 de abril, poc més o menys, per orde de la <Molt> Ilustre Junta de la Salut ^{sup}, una dona forastera, habitant en lo carrer vulgarment dit de Dalt, [marge:] +que ia era morta+, a fi y efecte de averiguar si tenia algun tumor pestilent, com se havia dat avís a d'aquells senyors, nomenant-li per a el mateix fi al doctor Genèsia y possant en eixecució lo dit orde, féu totes les diligències que li toquen a sa perícia, regoneigent lo puesto ahon li havien dit que stava el bubó, ço és, davall lo bras esquer. Y no trobà senyal ni vestigi algú de tumor sinó és la part laxa, sense magnitud ni mutació de color. Y per a acabar de satisfer-se de la veritat, inquirí dels assistents y dels vehins de quina causa avia mort, a lo qual li fonch respost que avia tres dies que estava sense menchar y que es begé molta còpia de aigua y, sens altre mal, se li apagà el calor natural.

Item. ~~Covocat~~ <Fonch cridat> per la molt Ilustre Junta per a efecte de regonèiger una criada del Capità Miró ya difunta per resel que es tenia auria mort de enfermetat sospitosa. Y fonch atrobat que tenia un tumor en [f. 40v] emuntori esquerr *eo* ingle y la part corresponent al tumor de la part superior del cos y costelles verdaderes, tota morada. Y fet escrutini de la causa de aquells accidents, averiguà que ~~pochs~~ dies ~~avantss~~ li avien pegat de bastonades, de a on se originà ~~ett~~ un dolor gran en la cuixa per la atracció del qual se féu un tumor, quedan-li tota la part altra de les costelles cascada. Y proseguint a inquerir altres causes, li fonch respost que havia menchat una coca de pasta llisa y unes carchofes, de la qual mençada immediate se li sigui un gran dolor de ~~net~~ ventre per seïes, que la segua ama li donà mel colat ~~que~~ per a que s'asosegara, y después se li seguí una febra contínua. Y aquella mateixa nit se ~~alsà~~ del llit y es begué un poal de aigua salobre. Y no revelant-li al meche lo exsés, li ordenà sagnia per la febra, y, a forsa de tantes causes, morí *ex orupto*.

39. Aquesta declaració continua en el foli 42r perquè estan mal enquadrats els fulls.

Item. En la mateixa cassa caigué malalta un chich de **quatre** anys, o **sinch**, sens altra causa que aver mengat de la olleta de la malalta, de lo qual li donà dolor de ventre y febra sens tumor algú ni gra. Estigué bo al tercer dia.

Item. Per orde també de la Molt Ylustre Junta, anà al forn de Miquel de Carpi y trobà una dona ab un colp en lo bras en molt dolor, del qual resultà el fer-se-li davall lo bras un tumor. Se supurà, el obriren y està bona.

Item. En lo mateix forn va veure una altra dona en ~~e~~ quatre o **sinch** floroncos en molt dolor, del qual resultà un tumor en lo muscle corresponent. Se li supurà, li'obriren ~~esta~~ y està sana.

Item. En lo mateix forn trobà un malalt gàlich, ab dolors en totes les articulacions, ab un **incordi**, y va **per** via de supuració.

[f. 41r] *Item.* Curà ~~unt~~ un criat de Juan Antonio, tender, ab una úlcera en el glans y un incordi. Se li resolgé. Està sa.

Item. A Carlos Peralta, aprenent de dit Simó ~~Assensio~~ **sinirgà**, li curà altre incordi. Curà ab facilitat.

Item. Per orde de la Ilustre Junta, anà a visitar a Maria Gallego, assistit del Dr. Genèsia, y regonegent-la, li trobà un tumor en lo ingle esquerr. Y preguntant-li la causa a dita malalta y assistents, ~~en~~ li feren relació que avia **prosehit** de un colp que es pegà en un dit del peu, del qual patí molt dolor y se li inflamà. Del qual resultà un tumor en lo genoll, y de asò resultà un tumor en lo ingle, se obrí y està bona.

Item. Per orde de dita Junta, anà a regonèiger un esclau de Don Joan Rosell. El trobà **ab** un tumor **en** el **muscle** esquer, prop el ingle. Preguntant la causa, li **véu** haver-li vengut de un colp que es pegà en dita cama, del qual patí gran dolor y se li inflamà. Y cosint —féu relació— que s'avia pasat el tumor de dit muscle. Y del dolor de dita solució **li donà febra** y una supresió de orina y morí. ~~Y tem.~~

Item. En dita casa regonegè una esclava en un tumor damunt lo sachí. Y demanant-li què avia tengut, digé que se li avia retirat lo menstrual. Li donà ~~calentura~~, ~~morí~~ febra y morí.

Item. Per orde de dita Junta, fonch inviat +ab assistència dels D^{rs}. Genesia y Miravete+ a regonèiger un cadàver que un sirugà avia fet relació que se li havia fet a aquell mateix dia un gra damunt la sella sens haver presedit altre accident a y avia mort de repent ~~en la assistència del doctor Miravet y el D^r. Genèsia~~. Y dit cirujà, avent fet informació y interrogant-li a la mare de dit mort que de què se li avia [f. 41v] mort son fill y quans dies que estava malalt, respongé que avia sinc o sis dies que es queixava de dolor de ventre y que tenia ~~calentura~~ febra **regonegè** el. Y en estos dies lo sagnaren dos vegades; li avien donat un servici y un cordial, y después dixerén que avia mort de repent. Regonegè el cadàver, li trobà una **pustuleta** damunt la sella, tan cutànea que, passant lo dit, li llevà la escara perquè era un floronquet, y va veure dit sirujà, davall lo bras esquerr señal de aver-li possat un pegat. Y preguntant **q'** què avia segut allò, li respongueren dit cirujà y son oficial que tenia dolor en dia **part** y li avien posat el pegat. Regonegè la part y la tocà y trobà la part laxa y sens tumor algú ~~ni~~ señal de aver-lo tengut, ~~perquè después digeren~~ **<encara que abien dit>** que avia tengut un bubó.

Item. Dit cirujà, del **sustò** de la mort del chich, li donà un mal y ~~q~~ es quedà sens sentit. Y cridaren al dit sirujà Simó Assensi y el trobà en uns moviments **conbulos**, y que avia rebut tots los sacraments. Regonegent-lo, no tenia res y li digé que el perdonara de lo que avia errat en ~~dieh=~~ **ta** relació ~~a la dieha~~, y que a la Molt Ilustre Junta ~~y que~~ per ell **pidiera** demanara perdó a **saes** señoriaes, que fonc tanta sa turbació de la **muerte** **mort** del chich perquè el volia molt, que no sabé lo que parlà ni la relació que féu. A l'altre dia estigé bo dit cirujà. **Y açò és la veritat. Y o fermà.**

Simón Asensio.

[f. 42r]⁴⁰ dret. Morí a l'altre dia y el novè de sa enfermetat.

Item. Un fill de Andreu Vergel, ab una febra maligna y un tumor en la cuixa, en la part interior, prop de la mitat, que la tenia ans de la enfermetat, y la acostumava patir a menut, sempre y quant feya algun exés de moviment, com *de facto* en esta ocació se aberiguà que abia fet molt egercisi en lo convent de Sent Francés. Juntament ajudà a la mort al quart per haver-se-li afegit un tumor *eo* paciò de ànimo gran per haver fet apreñció que estava ferit de pest.

Item. Un chich de un sego, en lo carrer del Colegi. El trobà combaleixent de una febra punticular ab un carbuncle bulgar escarificat en lo costat dret de molta magnitud però de poca malícia, pues se curà en tota benignitat y seguritat per haver reconegut lo dit la curació com estava, que, a ser maliciós, no era possible liurar-se.

Item. La viuda de Juan Balero, la atrobà conbaleixent de una febra maligna sens haver presehit altre accident, havent-li quedat un deliri quasi melancòlich tan leve que a l'altre dia estigué bona.

Item. ~~Un home~~ Visità a un home en lo Raval Roig, de febra maligna punticular, sens bubó algú, seca ni carbuncle. Y està millor.

Y per ebitar tota sospita diu y declara que [f. 42v] per quant, a ocació de alguns incordis que en diverses persones a este temps se an observat per la opinió consebuda de que corria contagi pestilent, acompanyada de gran por y recel, creien alguns que eren efectes de pesta. Fet lo examen rigurós, tant per los que el acompanyaven de la facultat com per si mateix, a quedat assegurat de que són gálchs, com a constatat de la falta de accidents per a ~~altre~~ fer diferent juhi y estar de present bons, sens relíquies de que ajen patit mal contagiós.

Item. Dix que arribà al ospital del Corpus Christi, que és sols lo que y a en la present ciutat y que trobà un malalt de febra ~~synocat~~ synochal. Està millor.

Item. Havent-li fet relació lo prior de dit ospital de l'orde de *San Juan de Dios* que en aquell mateix temps abia espirat un malalt francès que estava en dit ospital, y el féu regonèixer a Simó Asencio, cirurgià, per a aberiguar de lo que era mort y si se li trobava alguna senal de enfermetat pestilent, y no se li atrobà en tot lo cos màcula ni pústula ni bubó, conformant-se asò en la relació dels religiosos de que era mort de febra contínua, y ab la relació del D^r. Genesia, ~~que era~~ qui li havia asistit. Y **p**asant a la quadra <de les dones, no ne atrobà malalta alguna en lo llit, sí sols una> [marge:] conbaleixent.

Item. Havent accedit lo dit visitador, *eo* comisari, a casa de Juan Julià, apothecari de la present ciutat, *prestito juramento*, li demanà si abia donat medecines des de deu de abril [f. 43r] ensà per a efecte de curació de pesta, com són triaca magna, confecció de escordi ver, polvos de aquell, polvos de chrystal, voloasmi fi, *eo* terra sigilata, confecció mistridàtica, epítemes per a damunt lo cor e altres d'este gènere. E dix que de ninguna abia donat. Y passant lo comparent a demanar lo receptari per a més satisfacció, regonegué les receptes y, sobre ser moltes, en ninguna trobà consemblants remeys.

Item. Havent passat a casa Juan Miravet, mestre de apotecari de la present ciutat, eixecutà les mateixes solemnitats del jurament y escrutini, y li consta no haver donat medesina per a el desús dit efecte.

De tot lo qual, que comprèn relacions dels dotors, sirugià, visita de malalts y apotecaris, y havent recorregut el ospital públich y els morts de les parròquies, declara y diu son sentir cert y verdader segons *ex dictis* expresament consta que encara que a pogut haver algunes demostracions *eo* señals aparents per a reselar, no estigués introduhit en esta ciutat lo contagi de Múrcia y Cartagena, ya per les enfermetats malignes relatades, bubons en equibocació, perturbació de la jent, ab

40. Ve del foli 39v perquè està mal enquadernat.

un general temor, de tal manera que a alguns los a aselerat la mort, és de parer no haver agut contagi pestilent en ninguna manera ni recel de que lo acha de present respecte de haver-se [f. 43v] custodit en esta ciutat ab rigurosa custòdia en tot temps que y a agut contagi, tant en Cartagena com en Múrcia. Y així mateix, <perquè> li a constatat que els malalts dels quals se a pogut tenir sospita alguna ni són de Múrcia ni contracten en Múrcia ni an tengut roba alguna en sa casa *eo* persona de aquella en lo temps que es podia comunicar lo mal contagiós, lo qual se verifica àduc de present ~~per constar no haver~~ no obstant que ~~consta no~~ <se entén general>ment que no y a contagi actualment en Múrcia, per lo qual li pareix que sols an estat les enfermetats de esta ciutat ~~febres~~ y que an causat comoció al poble y el recel que té el Regne del contagi en esta ciutat febres maliciosos punticals, algunes altres no ab algunes eixides de florons segos per sanch recremada y ~~que~~; les quals febres són endèmies *eo* pàtries d'esta ciutat, que cascun any se experimenten y es pateixen, o, y encara, si no fóra per lo mal behinat de ~~Cartagena~~ les enfermetats que a hagut en Cartagena y Múrcia, no agueren causat nota alguna les dites febres per adverar meches que a molts anys visiten en esta ciutat y molts vehins fidedignes de ella, antichs, ser meñys que altres anys, tant los malalts com los morts. Y a trobat per la causa molt legítima de haver-se mort de dites febres los més ~~emb~~ introspectiva [f. 44r] ment *eo* quasi de mort arebatades la depravada *victus ratio*, ço és, aliments ruhins de mal such, dels quals a soles an alimentat molts pobres dels que an patit dites enfermetats sens mescla de aliment bo, com és pa de ordi, panís, sigrons, carabasa y altres mestures ruhins, per no tenir de molt temps a esta part ~~eongra~~ forment què menjar y, juntament ~~acompañant~~ usant al mateix temps de altres aliments molt ruhins y depravats també a soles, com són carchofes, faves, lletugues, llegums mal cuynats y, per a dir-o de una, a experimentat que, estant así present, se han mort alguns per falta de sustent, tant mal com bo. Y, així mateix, an usat de llet de cabres y obelles a soles en molta cantitat, ab més que la dels altres aliments. Que totes estes són causes les més relebant que la medicina aprova *nemine discrepante* no sols per a febres malignes sí per a morts súbites de sufocació de calor natural, com ab tot afecte se a experimentat en molts, y, per a última corroboració de tot lo desús dit juhí, o confirma en que tots los que an patit dites enfermetats són pobres miserables sens efectes per a sustentar-se.

Item. Àduc en abant li pareix al ~~comparent~~ dit Magnífich D^e. Juan Bautista Oribay estarà segura esta ciutat, obiant les causes sobredites ab sa gran política y govern, com ya a comensat a eixecutar-o y deu [f. 44v] continuar-o en la forma següent:

Primo. Minorant lo preu del forment, com y a la providència dels Magnífichs Justícia y Jurats lo han executat: baixant més de dos reals per barcella, o, y si asò no basta, deu la Ciutat, per a la conservació de sos vehins y per la salut pública constant de la pobrea que no tinguen per a comprar forment, socórrer los pobres de modo que es pugen sustentar.

Item. Es degüen prohibir tots los aliments sobredits, ço és: carchofes, llet fresca, pa de civada, de panís, de sigrons, de carabasa y altres semilles, pimentons, pepinellos, albarcheñes y altres semejjants.

Item. Que per temps competent per a poder-se afirmar la siguritat de la salut és de sentir se alimenten de carn de moltó, escusant la de obella y macho. Y asò ~~pro~~ per temps de un mes prudencialment.

Item. Que tots los malalts que moriran de febres malignes y punticals quede [*sic*] a càrrech y cuydado dels señors de la Junta de la Salut, o dels comissaris que aquells nomenaran, el purificar la roba. Y així mateix, dels combaleixents de dites febres escusant el comersi de les cases de dits malalts ab los demás vehins, deixant los forsosos per a la assistència, als quals se li ha de encarregar y manar que tinguen los aposentos dels malalts molt nets, regats, freschs, que pase el ayre y enramats de cañes, murta y altres herbes [f. 45r] fresques.

Item. Que manen los señors de la Junta que ningú dels dos apotecaris que tenen botiga en dita ciutat pugen donar medecina alguna contra pesta, com les demás mencionades y altres seme-

jants, imposant-los les penes ben vistes, sens coneiximent dels dotors, que señalaran los señors de la Junta.

Item. Último Que ab grandíssim rigor degut, càstich y penes pecuniàries manen los señors de la Junta que ningun siruigià puga ~~asistir a malalt~~ sagnar ni curar a malalt algú sens orde de meche.

Item. Último Que els señors de la Junta manen nomenar meches, señalant-los son salari per a visitar los que constarà ser pobres bergoñants, y, així mateix, ciruigians y medicines de [sic]

Item. Último. Que dits señors manen que no es fasen arrosos una llegua alrederor de la ciutat perquè dels vapors eHebats dels dits arrosos se poden engendrar enfermetats contagioses y epidemials. Y asò es deu manar obserbar, com de present ab tot **rigor <efecte>** y sots gravíssimes penes se observa en la ciutat de València. **Y per sentir-o així, o fermà**

el D^{re}. Juan Bautista Orivay.

Requirens, etc, de quibus, etc. Actum Oriole, etc. Testes lo Dr. Antoni Roca

[f. 45v] de Torrecilla y Diego Lapuente, ciutadà y notari, de Oriola habitants.

Recipit *Genesisius Joannes Portillo, secretarius.*

RESUM

Es tracta de l'estudi lingüístic d'un text de temàtica sanitària al voltant d'una epidèmia que va patir la ciutat d'Oriola l'any 1678. El document s'inscriu en el context del retrocés del català a l'extrem meridional valencià durant l'edat moderna. Aquesta situació sociolingüística queda ben palesa a través de l'antroponímia del text, que ens fa intuir una major catalanitat de la classe alta en comparació als sectors populars, els quals presenten una proporció més alta de cognoms castellans. L'anàlisi dels trets lingüístics del document ens fa sospitar un rerefons social molt castellanitzat: tant per les anotacions marginals en castellà, llengua que no serà oficial al Regne de València fins 1707, com per les freqüents rectificacions de formes castellanques per les catalanes corresponents. En suma, aquest text palesa un moment avançat del procés de substitució lingüística del català pel castellà a l'Oriola del darrer terç del segle XVII.

PARAULES CLAU: història social de la llengua, substitució lingüística, català i castellà.

ABSTRACT

The linguistic and medical background to a text about the 1678 epidemic in Oriola
(1: linguistic background)

This paper is a linguistic study of a medical text concerning an epidemic that broke out in the city of Oriola in 1678. The document provides evidence of the decline of Catalan in the far south of Valencia in modern times. This sociolinguistic situation is

clearly manifest from the proper names in the text, which suggest greater Catalan representation among the upper classes as compared to the lower classes, who have a larger number of Castilian surnames. Analysis of the linguistic features of the document point to a highly Castilianized social background, observable both in the annotations in the margin in Castilian, which did not become the official language of the Kingdom of Valencia until 1707, and in the frequent replacement of Castilian forms by Catalan ones. In summary, the text marks an advanced stage in the process of substitution of Catalan by Castilian in Oriola in the last third of the 17th century.

KEY WORDS: social history of language, linguistic substitution, Catalan and Castilian.